

**ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ**

Міжнародна науково-практична конференція

**«VI ТАВРІЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ
НАУКОВІ ЧИТАННЯ»**

14–15 жовтня 2022 року

м. Київ, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2022

УДК 93/94(477.75)(063)

Ш 79

Організаційний комітет:

Кудря І. Г. – д.ф.н., професор, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Захожай З. В. – к.і.н., доцент, завідувач кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Космина В. Г. – д.і.н., доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Русначенко А. М. – д.і.н., доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Горюнова Є. О. – к.і.н., доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Тарасюк Л. С. – д.ф.н., професор, професор кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Тимошенко Т. С. – к.ф.н., доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Чеканов В. Ю. – к.і.н., доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Чирко Б. В. – к.і.н., доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Ш 79 VI Таврійські історичні наукові читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 жовтня 2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. – 64 с.

ISBN 978-966-397-269-5

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «VI Таврійські історичні наукові читання» (14–15 жовтня 2022 року, м. Київ).

УДК 93/94(477.75)(063)

© Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, 2022

ISBN 978-966-397-269-5

© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2022

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Ананьїн О. В.

Аналіз суспільно-політичної обстановки в прикордонних районах українського Донбасу на початку російської збройної агресії в березні – травні 2014 року 5

Kizlova A. A.

Personnel of the Power Plant of Kyiv Dormition Caves Lavra in the Face of War (1914–1921) 8

Ковбаса В. М.

Становище освіти в умовах першої російської окупації Східної Галичини та Північної Буковини (1914–1915 рр.) 12

Митрофаненко Ю. С.

Вплив кадрової політики Військового міністерства Гетьманату Павла Скоропадського на формування військової опозиції 16

Монич О. І.

Становлення і розбудова чоловічого монастиря в селі Moiseiu (Мойсей) у XVIII – XIX стт. 21

Рогожин С. С., Шаповалова А. М.

Політика гітлерівського Голокосту на окупованих територіях України як зразок для проведення антиукраїнського геноциду сучасними російськими окупантами 25

Федчук О. Б.

Кримське ханство в контексті зовнішньої політики Франції 29

НАПРЯМ 2. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Zakharchenko A. M.

Balance of powers and «flexible alliances» in the South-East Mediterranean 34

Каковкіна О. М.

Дніпропетровщина і Куба у 1960-х – 1980-х рр. 37

Фролова В. С.

Радянський соціалізм у візіях чехословацьких гостей України кінця 1940-х рр. 40

НАПРЯМ 3. ІСТОРІОГРАФІЯ

Чеканов В. Ю.

Просторово-часові структури в екскурсійній літературі45

НАПРЯМ 4. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Кухарєва Н. М.

Художнє вишивання та ткання на шевченківську тематику
(із фондової колекції НІЕЗ «Переяслав»).....48

НАПРЯМ 5. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Алієва О. Г., Дьяковська Г. О., Сорокін Г. І.

Розуміння «норми»: історико-філософський аналіз53

Брагіна Т. М., Брагін Ю. А.

Критика історичних поглядів І. Канта у творчості В. Дільтея55

НАПРЯМ 6. ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Денєга В. Б.

Проблема визначення компетенцій органів
виконавчої влади та органів місцевого самоврядування
в умовах реформи децентралізації59

НАПРЯМ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-1>

Ананьїн О. В.,

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
старший офіцер*

*Головного центру супроводження програм розвитку (Офісу реформ)
Державної прикордонної служби України*

АНАЛІЗ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ В ПРИКОРДОННИХ РАЙОНАХ УКРАЇНСЬКОГО ДОНБАСУ НА ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В БЕРЕЗНІ – ТРАВНІ 2014 РОКУ

Анексія та послідувача окупація росією частини території України АР Крим стали одними із головних політичних чинників, які призвели до різкого зростання соціальної напруги у південно-східних областях України, зокрема на Донбасі. Одночасно із анексією Криму, на території росії по закордону Донецької та Луганської областей розпочалося стрімке розгортання значного угруповання російських збройних сил. Така ситуація дала привід державному керівництву України вважати, що відбувається повномасштабна підготовка росії до збройної агресії зі східного напрямку [1].

У цей же час місцеві колаборанти в органах державної влади Донецької та Луганської областей за всебічної політичної та фінансової підтримки з боку росії почали відкритий саботаж розпоряджень державного керівництва України, який швидко переріс у відкрите збройне протистояння. Таким чином, росія розв'язала збройний конфлікт на Донбасі, під час якого широко використовувала методи гібридної війни.

Виходячи із вищезначеного можна стверджувати, що актуальність заявленої теми обумовлена необхідністю вивчення методів гібридної війни, які застосовував проти України російський агресор. Як відомо, більшість з тих методів полягали в поєднаному використанні політичного та економічного тиску, дезінформації, інформаційно-психологічних операцій тощо на тлі ускладнення загальної соціально-політичної ситуації в країні.

У сучасних історичних дослідженнях аналіз суспільно-політичної обстановки, що склалася у прикордонних регіонах України, які піддалися збройній агресії у 2014 р. необхідний для формування чіткого розуміння природи гібридної війни росії проти України, аналізу її еволюції та узагальнення історичного досвіду протидії воєнним загрозам.

Отже, на початку російської збройної агресії в березні – травні 2014 р. суспільно-політична обстановка в прикордонних районах українського Донбасу складалася із таких основних подій:

- організація та проведення місцевими колаборантами незаконних протестних акцій, спеціально підготовлених та профінансованих російськими спецслужбами;

- захоплення незаконними збройними формуваннями із місцевих колаборантів адміністративних будівель органів державної влади України, об'єктів критичної інфраструктури, військових об'єктів, перешкоджання діяльності правоохоронних органів;

- інформаційна блокада регіону, шляхом виведення з ладу інформаційно-телекомунікаційних систем, відключення каналів українських телерадіокомпаній та встановлення контролю над місцевими ЗМІ, активна антиукраїнська пропагандистська діяльність російських ЗМІ;

- облаштування блокпостів на головних автомагістралях регіону з метою здійснення контролю над ними;

- нарощування присутності по закордону Донецької та Луганської областей на території низки суміжних областей росії значного угруповання російських військ;

- спроби незаконного провезення через державний кордон України з території росії зброї, боєприпасів, засобів терору, а також проникнення кримінальних елементів з метою поповнення незаконних збройних формувань, які створювалися місцевими колаборантами;

- активна робота сил спеціальних операцій росії із створення та організації незаконної діяльності окупаційних адміністрацій «ДНР-ЛНР»;

- організація та проведення 24 травня 2014 р. спецслужбами росії та місцевими колаборантами незаконного з'їзду так званих народних представників регіонів Південного Сходу України, на якому проголошено створення псевдодержавного незаконного утворення «Новоросія».

За даними Державної прикордонної служби України щодо аналізу пропускових операцій на українсько-російській ділянці державного кордону у межах Луганської та Донецької областей відбувалися чисельні

спроби російських громадян незаконно потрапити в Україну з метою взяття участі в деструктивних акціях проти України [2, с. 10-11].

Проаналізувавши соціально-політичну обстановку в прикордонних районах українського Донбасу в березні – травні 2014 р. можна відзначити, що там відбулася трансформація соціально-політичної напруги у збройний конфлікт з такими характерними рисами:

- державний тероризм проти України з боку росії;
- створення місцевими колаборантами незаконних збройних формувань;
- активізація місцевих кримінальних угруповань;
- політико-економічний тиск російських окупаційних адміністрацій «ДНР-ЛНР» на місцеве населення;
- висока уразливість місцевого населення;
- демонстрація росією агресивних військово-політичних намірів шляхом антиукраїнської пропаганди на тлі соціальних та етнічних протиріч, що посилювало небезпеку відкритої війни.

Всебічна підтримка антиукраїнського сепаратистського руху на Донбасі навесні 2014 р. поступово, через вісім років, трансформувалася в повномасштабне збройне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р.

Список використаних джерел:

1. До другої річниці агресії росії проти України (20 лютого 2016 року). Київ : НІСД, 2016. 32 с.
2. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки. Біла книга – 2014. Київ : Дорадо-Друк, 2014. 120 с.

Kizlova A. A.,
Doctor of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of History
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

PERSONNEL OF THE POWER PLANT OF KYIV DORMITION CAVES LAVRA IN THE FACE OF WAR (1914–1921)

In early 20th cent., Kyiv Dormition Caves Lavra was a self-sufficient institution with its own libraries, hospitals, hotels and tenement houses, farming lands, and a wide range of various household enterprises. Independently operated oil power plant was the important part of its life since 1911. It provided the needs not only of various departments of Lavra, but also of external permanent users [For example: 1; 2]. In 1920, one of its chief engineers V. Ivanov took his vows in Lavra [10, арк. 25]. However, the place of the plant in activity of brethren is scantily examined.

The aim of this paper is to find out and interpret key features of the behaviour of Spiritual Council (supreme administrative authority of Lavra consisting of archimandrites and hegumens) regarding the personnel management of mentioned power plant in face of the Great War and Ukrainian War of Independence.

The staff of the Lavra power plant consisted of novices and monks from the housekeeping unit, engineering technicians, and workers [1, c. 93; 3, арк. 302 зб., 361 зб., 431, 636]. No critical staff turnover or staff reductions were observed in 1916–1922 [3, арк. 537, 658–658 зб., 720, 727, 847–848 зб.; 8, арк. 1–10 зб.; 11, арк. 22 зб.; 12, арк. 8–8 зб.]. The first reduction of a half of equipment mechanics and their assistants occurred in May 1918 due to lack of oil [1, c. 93]. Both fired workers received appropriate monetary compensation [3, арк. 744–749]. However, on July 13, 1918, equipment mechanic N. Gimpel stated that he had not yet received his pood (about 16 kg) of potatoes, and undertook to continue to pay for his former official housing as much as he would have paid as a third-party tenant. He was allowed to occupy the apartment for free until September 1, 1918 and was given potatoes [3, арк. 757–758]. Another assistant driver was fired and replaced as a novice due to a drop in the power plant's efficiency in March 1919 [3, арк. 847–848 зб.]. For the first time, a novice was appointed to the position of assistant driver instead of a laic person in October 1918 by the chief V. Ivanov [3, арк. 799–799 зб.].

Among the secular workers, senior equipment mechanic V. Volyntsev, his assistant N. Gimpel and fitter I. Dubov-Yakushenko were subject to conscription into the active army [3, арк. 399–399 зб.].

On August 24 1915 the head of the power plant S. Botianovkiy appealed to the Spiritual Council with a written request to take care of their release from mobilization. His report provides a detailed explanation of the Lavra's contribution to the development of the military department (lighting of searchlights of the Nicholas bridge across Dnipro, arsenal workshop, material quartermaster's warehouse, headquarters of a fortress, telegraph and aviation troops, barracks of prisoners, military infirmaries, soldier's bakery, for an artesian well, the sewerage, etc.) [4, арк. 204–204 зб.; 8, арк. 399–401 зб.]. The petition to the Chief of Kyiv Military District was filed on behalf of the Metropolitan of Kyiv as the abbot of Lavra on August 26 [3, арк. 402 зб.; 4, арк. 258 зб. – 259]. Two months after the Minister of War allowed the conscription of Volyntsev, Gimpel, and Dubov to be postponed until January 1, 1916 [3, арк. 402], there was a need to apply for such permission in advance for assistant equipment mechanic I. Borysenko in case he was found fit for service by the medical commission [3, арк. 403–403 зб.]. Later, the Spiritual Council updated its petition on the eve of each new conscription. During this period, the Lavra agreed to carry out work for military institutions (including urgent) on the condition that Volyntsev, Gimpel, and Dubov would be released from conscription [3, арк. 405–405 зб.; 409–410 зб.; 421; 438–440; 448; 455–456 зб.; 493].

However, for the third time, on March, 31 1916, the answer was that further postponement is no longer possible, because the power plant of Lavra is not an enterprise that works for state defence [3, арк. 484]. On April 20, 1916, the Spiritual Council considered the need to register that the power plant was working for state defence by filling in the documents under item 40 of the Instructions for County and City Committees on Conscripts Postponement and provide information in appropriate form about each conscript separately [3, арк. 493a – 493a зб.]. S. Botyanovsky insisted that it was urgent to take samples of those documents, to request a certificate from Kyiv Military District that Lavra power plant operates for the needs of military department (lighting of infirmaries, arsenal, aviation troop, admissions committee, fortress headquarters, etc.) and to submit it to the committee [3, арк. 494]. Documents signed by the governor of the Lavra were drawn up till April 27, 1916. The form indicated that the station provides about 100,000 kW / h for the needs of the military department, i.e., half of the total. Its staff is 10 persons [3, арк. 502]. Postponement was requested until January 1, 1917 not only for mentioned Gimpel, Volyntsev and Dubov-Yakushenko. The 17-year-old fitter S. Riznychuk, the subject to conscription in 1919, was also included in the lists [3, арк. 496–496 зб.].

At this time, the Spiritual Council also agreed on additional support from the chief engineers of the Kyiv Fortress, and provided conscripts with necessary documents [3, арк. 504–5009]. As a result, Volyntsev, Gimpel and Dubov were granted a postponement until October 3, 1916 [3, арк. 525–529 зб.]. At the end of May 1916, when the plant was recognized as a defence enterprise, the problem was solved [3, арк. 542].

On the other hand, the sources render possible to retrace the impact of Great War on the fate of C. Zakharchuk from Volyn, the storekeeper of Lavra power plant. On August 21 1915, as a result of mobilization, this robe-bearing novice was drafted into the Acting Army. Lavra paid him for the last month of the work [9, арк. 8]. C. Zakharchuk by writing asked the Spiritual Council to keep his bank savings book with a deposit of 711 roubles and 15 kopecks until his return, and in case of his death to receive these money from the treasury and dispose of in favour of the monastery and the commemoration of the death of the warrior Clement, Justina, Agrippina and Athanasius with relatives [9, арк. 10–11 зб.]. On February 2nd 1917, due to discharge from the army at the age of 39, he was taken for preliminary obedience to the power plant. In 1918, he took his vows as monk Constantine [9, арк. 12–15]. In 1922, this monk is mentioned as the fitter, although he had a home primary education [9, арк. 14]. It is not known exactly since when he performed these functions.

The monks and novices form the power plant made their shrift and communion during Lenten period as well as the others. By the decision of the Spiritual Council from 8th November 1914, all employees of the power plant paid 2% of the salary for the army [1, c. 93]. The salary was issued regularly [3, арк. 302 зб., 361 зб., 431, 636; 4, арк. 133 rev., 236, 415, 512 rev., 518 rev., 605 rev.; 5, арк. 130 зб., 333 зб., 343 зб., 365 зб.; 6, арк. 265 зб., 371 зб., 539 зб., 677 зб., 857 зб.; 7, арк. 84 зб.]. In May 1919, the funds allocated for the power plant were used to pay contributions to the power plant's novices, who joined the metalworkers' trade union [3, арк. 865–865 зб.] trying to adapt to the realities of the Soviet era.

In 1916, for example, the salary was calculated not only for the head, keeper (hieromonk), novices and monks, three equipment mechanics (their rental apartments were also paid) and three their assistants, senior fitter and two his assistants, but also for the day labourers, washerwomen, cleaners, woodcutters [3, арк. 618, 621–621 зб.]. In October, among those who received a salary from the supervisor of the power plant were captured lower ranks from the Lavra department of the Kyiv military hospital Shilin and Yuzefov [3, арк. 619a1].

During 1916, 1917, 1919 power plant workers were paid for overtime work, as well as for tasks that were not part of their main responsibilities [3,

арк. 619, 621–621 зв. 840–841 зв.]. Secular as well as monastic workers were reimbursed for the costs of business trips by tram or cab [3, арк. 618, 621–621 зв.]. Cabmen delivering oil to the power plant also received generous tips [3, арк. 619d1, 619e1, 834]. In February 1917 there was a need to increase wages due to rising prices [3, арк. 650–651; 7, арк. 154 зв.]. Since then, such changes have often taken place both on the initiative of the chief and after the application of employees. Their modest requests or resolute demands were not always satisfied enough [1, с. 93; 3, арк. 650–651, 658–660 зв., 831–831 зв., 844–845 зв.; 7, арк. 359]. However, the Spiritual Council has always considered each appeal and weighed its decisions, comparing [7, арк. 359] the situation on Lavra power plant and on the other Kyivan enterprises. In case of need to resolve labour disputes, employees of the plant had the right to apply to «conciliation chamber» (formed of representatives of administration and trade union) [7, арк. 359].

On April 30, 1917, Botyanovsky reported that due to the order of Russian Provisional Government all land parcel should be used for crops and gardens, and asked the Spiritual Council to provide employees of the station with seeds and vacant land parcel near Lavra. This request was rejected, because there were no vacant parcels [3, арк. 661–661 зв.]. The power plant keeper also provided his brethren with sugar, tea, Easter cakes, eggs and cheese [3, арк. 618 зв., 661 зв.]. In the summer of 1917, Volyntsev and Gimpel asked for food instead of the monetary allowances they had asked for in spring [7, арк. 335 зв.]. In-kind payments were further extended to other employees and also became the subject of discussion [7, арк. 335 зв., 359]. On May 3 1919 p. hieromonk Iliya asked a Spiritual Council to relieve him of his post of the power plant chief keeper because of current circumstances [1, с. 94].

In general, it is possible to argue that the Spiritual Council even in the worst months under the atheistic rule of Bolsheviks was able to find an effective balance between the interests of the various parties concerned. Its members have been keen to look for spiritual and pragmatic methods of the personnel management.

Bibliography:

1. Кізлова А. Повноваження наглядча електростанції Києво-Печерської Успенської лаври щодо її працівників. *Modern Scientific Researches*. № 12/1 2020. С. 90–96. DOI: 10.30889/2523-4692.2020-12-01-040.
2. Пивоваренко Л. Електростанція Києво-Печерської лаври. Корпус 33. Фонди НКПІКЗ: КПЛ-А ВХ № 1220/14, 1989.
3. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 128. Оп. 1 бл. Спр. 3520.

4. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 710.
5. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 711.
6. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 717.
7. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 719.
8. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 2 заг. Спр 517.
9. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 857.
10. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 893.
11. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 945.
12. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 964.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-3>

Ковбаса В. М.,
*аспірант кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

СТАНОВИЩЕ ОСВІТИ В УМОВАХ ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ТА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ (1914–1915 РР.)

Серед недооцінених, але вкрай важливих питань Першої світової війни, які потребують окремого ґрунтовного висвітлення та особливо актуалізуються в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України, є проблема формування та функціонування в Східній Галичині та Північній Буковині загальної системи освіти в період російської окупації у 1914–1915 рр.

Зважаючи на відсутність офіційної української школи та низький загальний рівень грамотності населення в Російській імперії, саме Східна Галичина та Північна Буковина стали центром розвитку українського національного руху. Внаслідок чого, головним завданням російського уряду було знищення українського осередку, так званого «мазепинства», в якому він бачив загрозу можливого відокремлення українських земель від Росії.

Захопивши внаслідок Галицької битви у вересні 1914 р. Східну Галичину, а у жовтні – Північну Буковину, російська влада взялася за організацію управління над окупованими територіями. 18 вересня 1914 р. у Львів прибув воєнний генерал-губернатор Г. Бобринський, завдання якого в сфері освіти полягало у проведенні низки заходів

щодо вже існуючих державних і приватних навчальних закладів та створенні при генерал-губернаторові спеціального органу для управління народною освітою [6, ст. 23]. Вже 19 вересня 1914 р. Г. Бобринський видав обов'язкову постанову «О запрете функционирования разного рода клубов, союзов и обществ и о временном закрытии существующих в Галиции учебных заведений, интернатов и курсов, за исключением учебных мастерских» [5, ст. 9]. Постанова носила обов'язковий характер і за її порушення загрожував арешт на 3 місяці або штраф у 3000 рублів [2, ст. 101].

Представником уряду при канцелярії генерал-губернатора та ініціатором реформ у сфері освіти на окупованих територіях став член Державної Думи Д. Чихачов, що на початку вересня 1914 р. подав на ім'я Г. Бобринського записку «По учебному делу в Восточной Галиции и Буковине» [5, ст. 43], у якій ставив за мету російської влади створення у найближчі роки виключно російської школи всіх рівнів.

У своїй записці «О языке в Галиции и Буковине» Г. Бобринський відмічав: «Теперь, когда Червонная Русь стала частью российской державы, искусственные успехи «украинской мовы» и фонетики должны рухнуть...» [12, л. 43], і 27 вересня 1914 р. видав циркуляр «По учебному делу в Восточной Галиции и Буковине», який містив перелік основних заходів, серед яких пункт про закриття всіх початкових, середніх та вищих навчальних закладів, а питання про відновлення занять залежало безпосередньо від благонадійності вчителів та рівня володіння ними російською мовою [7, арк. 23]. Таким чином, в найкоротші терміни планувалося повністю ліквідувати «австрійські» державні навчальні заклади, а також школи з викладанням польською, німецькою та українською мовами, які оголошувалися «глубоко враждебными России» [11, л. 38].

Практичні заходи щодо реалізації ідей Г. Бобринського з контролю за навчальними закладами покладено на створену наказом верховного головнокомандувача від 25 листопада 1914 р. дирекцію народних училищ [10, л. 19], директором якої призначено Б. Плеского [8, ст. 66]. В умовах воєнного часу дирекція стала, по суті, виконавчим органом військового генерал-губернаторства у сфері народної освіти, першочергове завдання якого полягало у розробці нового проєкту організації навчання, створенні мережі навчальних інспекцій та організації курсів російської мови для вчителів [11, л. 38].

На практиці найважчим виявилось питання забезпечення російськомовними кадрами, без яких просування будь-якої реформи гальмувалося. Дотримуючись політики тотальної русифікації, російська влада змушена вдатися до набору необхідних працівників на території Російської імперії.

Понад 300 заяв осіб, які претендували на посади учителів розглянула спеціальна комісія при дирекції Київського навчального округу у 1914–1915 рр. «Відбираючи» спеціалістів, особливу увагу дирекція приділяла не стільки їх професіоналізму, як благонадійності та особистим зв'язкам. Такий ажіотаж можна пояснити фінансовою вигодою, оскільки, за документами, вчителів відправляли у відрядження з повним державним утриманням та збереженням основних місць роботи [13, арк. 2].

До березня 1915 р. проєкт реформи початкової та середньої освіти був практично готовий. Російська окупаційна адміністрація розраховувала упродовж 5 років відкрити на захоплених територіях 9 тисяч народних шкіл, щорічно відкриваючи 1800. Одночасно з цим, для підготовки необхідної кількості педагогічних кадрів, передбачалося відкрити 70 вищих народних училищ, 25 чоловічих та 25 жіночих гімназій, 10 вчительських семінарів та щонайменше 2 вчительські інститути [3, ст. 94].

За час першої російської окупації Східної Галичини та Північної Буковини відкрито кілька так званих, «повністю російськомовних» зразкових початкових шкіл. Особливо активно розгорнулася подібна діяльність в Тернопільській губернії – у селах Великі Бірки, Ігровиці, Великому Глибочку [14, арк. 1–11]. 25 січня 1915 р. відкрито першу російську школу в селі Запитів Львівського повіту. Урочисте відкриття відвідали граф О. Бобринський, член Державної Думи Д. Чихачов та відомий москвофіл В. Дудикевич [1, ст. 154].

Попри зменшення фінансування, впродовж вересня 1914 – травня 1915 рр. російська окупаційна влада за підтримки місцевих москвофілів зуміла відкрити 10 російськомовних початкових шкіл. Значно більших успіхів досягло православне духовенство. Якому на березень 1915 р. вдалося відкрити 33 церковнопарафіяльні школи, які Волинська єпархія посилено забезпечувала іконами, портретами царя та навчальними посібниками [9, ст. 245]. З перших днів війни вища церковна влада заявляла про необхідність розвитку шкільництва, як невід'ємної складової русифікації та ставила собі за мету відкрити у кожній православної парафії церковну школу [4, ст. 37]. Перші такі школи відкрито вже у жовтні 1914 р., нагляд за якими архієпископ Євлогій поручив єпархіальній шкільній раді [2, ст. 105].

Подальші кроки щодо реалізації політики у сфері освіти були зірвані успішним наступом австро-угорських та німецьких військ у травні-червні 1915 р., що спричинив поспішний відступ російської армії із території Східної Галичини та Північної Буковини.

Таким чином, дії російської окупаційної адміністрації у сфері освіти фактично спричинили руйнацію всіх рівнів розгалуженої мережі

навчальних закладів, які функціонували в Східній Галичині та Північній Буковині до війни.

Влада Російської імперії намагалася поряд із релігійним та мовним питанням використовувати питання освіти задля досягнення своїх політичних цілей. Шкільництво було наріжним каменем, оскільки відповідно до планів російського керівництва, після військової перемоги над Австро-Угорщиною, території Східної Галичини та Північної Буковини мали бути приєднані до Російської імперії і таким чином, мала бути досягнута «історична справедливість». Наявність же офіційної української школи ускладнювала боротьбу із «українським сепаратизмом» в українських губерніях Російської імперії. Однак, використання освіти як чинника для зміцнення своїх позицій на окупованих територіях виявилось невдалим. Необ'єктивна оцінка настроїв місцевого населення та відступ російських військ у червні 1915 р., призвели до краху планів російської влади у сфері русифікації Східної Галичини та Північної Буковини.

Список використаних джерел:

1. Баран І. Антиукраїнська політика представників Руської православної церкви в Галичині у 1914–1915 роках. Грні. 2014. № 4. С. 148-156.
2. Баран І., Мазур О. Нищення російськими властями української мови, школи та освіти в Галичині на початку Першої світової війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 724 : Держава та армія. С. 99–107.
3. Бахтурина А. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. Москва, 2000. 264 с.
4. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. У 2 томах. Т. 1. Жовква, 1998. 524 с.
5. Галиция. Отчет деятельности Штаба Временного военного генерал-губернатора Галиции в период времени с 29 августа 1914 года по июля 1915 года. Киев: тип. Штаба Киевского воен. Округа, 1916. 109 с.
6. Год войны: с 19 июля 1914 г. по 19 июля 1915 г. М. : Изд. Д. Я. Маховского, 1915. Содерж.: Высочайшие манифесты. Воззвания Верховного Главнокомандующего. Донесения от Штаба Верховного Главнокомандующего. 588 с.
7. Державний архів Тернопільської області, м. Тернопіль. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23.
8. Каменев С. Хрестоматия по истории педагогики. Том 4. Москва, 1936. 413 с.

9. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки). Київ, 1960. 372 с.
10. Российский государственный исторический архив. Ф. 2005. Оп. 1. Д. 13. Л. 19.
11. Российский государственный исторический архив. Ф. 2005. Оп. 1. Д. 13. Л. 38.
12. Российский государственный исторический архив. Ф. 821. Оп. 150. Д. 38. Л. 43.
13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1-2.
14. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 1-11.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-4>

Митрофаненко Ю. С.,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти

КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ВПЛИВ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТЕРСТВА ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОПОЗИЦІЇ

Стаття стосується військової політики доби Гетьманату Павла Скоропадського. Предмет дослідження – наказ Військової Офіції Української Держави № 327 від 15 липня 1918 р. На думку сучасників та істориків він суттєво вплинув на перебіг військово-політичної ситуації в Україні в 1918 р. та став однією з причин поразки Гетьманату під час війни з Директорією.

Працюючи над дисертацією, присвяченій феномену отаманщини, декілька разів зустрічав у мемуаристиці загадки про цей наказ та його шкідливі наслідки для розбудови збройних сил Української Держави. Генерал Олександр Удовиченко, у той період помічник начальника оперативного відділу військ Гетьманату, в книзі «Україна у війні за державність» згодом писав: «За наказом Гетьмана з армії було звільнено до резерву всіх молодих старшин, які не мали відповідної військової

освіти... Хоч та молодь не мала належного військового знання, зате мала гаряче українське серце, повну відданість національній справі, готовність в кожну хвилину віддати своє життя за самостійність України. Уряд Гетьмана замість того, щоб пропустити цих молодих старшин через школи, піднести їх військове звання та створити з них молоді кадри Української Армії, дає наказ про усунення їх з армії до резерву... Справді, найкращий і патріотичний елемент був позбавлений можливості служити в рідній армії» [7, с. 45-46].

В цьому його підтримав Михайло Омелянович-Павленко – генерал-хорунжий армії Гетьманату, зазначивши, що цим рішенням українську патріотичну військово молодь просто «*викинули на брук*» [5, с. 93].

Думки авторитетних старшин доби визвольних змагань поділяв Євген Маланюк, який на той час перебував у лавах армії Української Держави. Він теж згадував про «*знаменитий наказ про звільнення з Армії старшин воєнного часу, себто національно свідомого ядра Армії під хитрим предлогом їх «некваліфікованости*» [8, с. 326-327].

Богдан Гнатевич – один з авторів видання «Історія українського війська», у добу визвольних змагань начальник вишколу (військової підготовчої школи) Січових Стрільців у Білій Церкві 1918 р. негативно оцінив цей наказ. Він відзначив, що після прийняття цього рішення упродовж літа-осени 1918 р. до лав війська Української Держави було прийнято багато старшин росіян. Натомість військовим старшинам воєнного часу, що склалися у великій частині з патріотичної «української інтелігентської молоді», міністерство особливим розпорядженням закрило шлях до війська. На думку, фахового військового, учасника тих подій причина цього наказу полягала у намаганнях російських офіцерів, яких було чимало в оточенні Гетьмана, русифікувати армію Павла Скоропадського [2, с. 427-428].

Найбільш детально зміст та наслідки цього наказу проаналізував М. Омелянович-Павленко. У мемуарах він двічі згадав про нього. По-перше, на його думку, таке рішення ґрунтовно зашкодило справі розбудови українського війська, бо більшість патріотичної молоді була звільнена з його лав [5, с. 93]. А по-друге привела цих старшин до лав противників Гетьманату. На думку військового, саме ці старшини становили значну частину повстанських отаманів війська Директорії. «*Мене особливо цікавили отамани. Хто вони, з яких недрів вийшли в такій кількості? Не тяжко мені було визнати їхню соціальну приналежність, службовий і громадський стаж. Я їх знав. Назагал це були жертви невдалої військової реформи ген. Рогози...*» [5, с. 93, 112].

Знайти цей наказ автору статті тривалий час не вдалося. Зокрема, він відсутній у ґрунтовній двотомній збірці документів та матеріалів Української Держави, виданій за редакцією Руслана Пирого [8]. Немає

згадки про це рішення й у мемуарній спадщині Павла Скоропадського. Відшукати час появи цього документа вдалося на сторінках фахової монографії Володимира Лободаєва «Революційна стихія», присвяченої вільнокозачому руху. Він згадується в контексті аналізу колізій співіснування влади та парамілітарних військових організацій у 1918 році [3, с. 225]. Цей документ до наукового обігу ввів дослідник Г. Гаврилук, який проаналізував цей наказ у статті, присвяченій кадровій політиці Військового міністерства Української Держави [1, с. 110-119]. Його було оприлюднено 15 липня 1918 р. Наказ стосувався переходу армії до штатів мирного часу. Відповідно до нього з лав збройних сил Української Держави звільнялися у запас або у відставку всі офіцери, яких призвали до війська на час війни в ранзі прапорщика; випустили під час війни з військових шкіл скороченого курсу та з шкіл прапорщиків, чи які отримали офіцерський ранг по іспиту, без нього та за бойові заслуги, що були призвані до збройних сил з відставки, ополчення та запасу на час війни. Переважно це були українські, патріотично налаштовані старшини. Тому важко не погодитися з висновком історика Г. Гаврилука, що позбавлені можливості служити в армії Української держави, *«вигнанці автоматично перетворювалися на опозиціонерів, а згодом очолили загони повстанської армії Петлюри»* [1, с. 113-114]. В. Лободаєв вважає, що це рішення загрожувало денационалізації армії, а з іншого боку стимулювало перехід звільнених офіцерів до табору ворогів гетьманського режиму» [3, с. 225]. А сучасник подій Михайло Омелянович-Павленко відверто і не без сарказму писав про шкідливі наслідки цього наказу, авторство якого він приписує міністру Олександру Рогозі: *«Ініціатори повстання повинні дякувати генералові, що бажаючи піднести фаховий рівень в армії, надто необдуманно віднісся до численних молодих кадрів...»* [5, с. 112]. Додамо: численних *патріотичних* кадрів. Саме вони швидко поповнили лави провідників та рушійних сил учасників протигетьманського повстання в листопаді-грудні 1918 р.

Отже, принцип фаховості був поставлений вище принципу патріотичного. Таким чином на думку О. Удовиченка, Є. Маланюка, М. Омеляновича-Павленка, Б. Гнатевича поза військом Української Держави опинилися найбільш патріотичні українські старшини. Натомість, на думку Б. Гнатевича, кількість російських офіцерів у лавах війська Гетьманату значно зросла. Щоправда, історик Ярослав Гинченко відзначив, що такі старшини мали право вступу до Інструкторської школи старшин, і після 4-місячного навчання отримували всі права кадрового офіцера, тобто могли повернутися до війська. Також цей дослідник звертає увагу на винятки, що робилися

для георгіївських кавалерів. А в окремих випадках за старшин могли поручитися їхні керівники, як це сталося у випадку з Євгеном Маланюком, за якого поручився його керівник Євген Мешковський [9, с. 354]. На думку Я. Тинченка, цей наказ був викликаний вимогами часу: підвищенням теоретичного рівня знань офіцерства. Узагальнюючи зазначимо, що, на нашу думку, це був той випадок, коли задум не виправдав себе, а розрахунки виявилися хибними.

Хто ж був автором цього рішення, яке сформуло чисельний прошарок опозиційних до Гетьманату військових старшин? Його прізвище встановити не вдалося. У статті Г. Гаврилюка, який відшукав цей документ у фондах ЦДАВОВУ(у), прізвище особи, яка підписала цей наказ не згадується. М. Омелянович-Павленко всю відповідальність покладає на генералу Олександра Рогозу, який тоді обіймав посаду Військового міністра [5, с. 112]. Не звинувачуючи О. Рогозу у зраді та прихильності до русифікації армії Гетьманату, він вважав це рішення помилковим.

А от Є. Маланюк називав ініціатором цього «*знаменитого наказу*» Михайла Какуріна – полковника Генерального штабу Української держави, який у 1919 р. перейшов на бік Червоної армії й став одним з її організаторів. А сам наказ вважав зрадою з метою зруйнувати українське військо зсередини [9, с. 326-327]. Думки Є. Маланюка стосовно зрадницьких мотивів запровадження такого рішення поділяв і Б. Гнатевич [2, с. 428].

Вічне українське питання: помилка чи зрада?

Наслідки наказу відразу виявили себе під час війни Директорії з Гетьманатом. В умовах протигетьманського повстання на боці Директорії опинилися майже всі провідні патріотичні українські військові діячі. А інша їх частина, зокрема М. Омелянович-Павленко, відмовилася залишатися в складі збройних сил Гетьманату після проголошення Грамоти про федерацію з небільшовицькою Росією. Сам гетьман в умовах збройного конфлікту з Директорією УНР остаточно зробив ставку на проросійські сили, призначивши головнокомандуючим збройних сил Української Держави російського шовініста генерала Келлера. Це миттєво призвело до повернення старих уставів Російської армії до українського війська, нищення бюстів та портретів Шевченка, арештів та переслідувань українських діячів. Заміна Келлера на Долгорукова також, за характеристикою самого П. Скоропадського, «*человека очень правых убеждений*», лише збільшило кількість прихильників протигетьманського повстання, які лавинами поповнювали повстанські загони з отаманами на чолі [6, с. 314].

У війні проти Директорії Гетьманат зазнав поразки. Важливу роль у перемозі Директорії відіграло стрімке розгортання антигетьманського

повстанського руху з отаманами на чолі. На жаль, лідери УНР у 1919 р. теж не змогли приборкати отаманську сваволю. Отаманщина перетворювалася на деструктивний чинник Української революції [4]. Такого собі джина, якого керівники Директорії випустили з пляшки, але не змогли вгамувати руйнівну силу цього явища. Спроби організації роз'єднаних повстанських загонів у єдиний потужний центр теж зазнали невдачі. Отамани нерідко перебували в опозиції до Симона Петлюри, що спричинило декілька спроб військових заколотів проти Головного Отамана.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк Г. Кадрова політика Військового міністерства Української держави і проблема комплектування армії в травні-листопаді 1918 р. *Вісник Харківського Університету*. 1998. № 401. С. 113.
2. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). Видання 4-те, змінене і доповнене. Львів : Видавництво «Світ», 1992. 703 с.
3. Лободасв В. Революційна стихія. Вільнокозацький рух на Україні 1917–1918 рр. : наукове видання. К. : Темпора, 2010. 672 с.
4. Митрофаненко Ю. Українська отаманщина 1918–1919 рр. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2016. 232 с.
5. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). К. : Темпора, 2007. 608 с.
6. Скоропадський П. Спогади. Київ-Філадельфія. 1995. 496 с.
7. Удовиченко О. Україна у війні за державність. К. : Видавництво «Україна», 1995. 206 с.
8. Українська держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1-2. / Упор.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К. : Темпора, 2015.
9. Україна. 1919 рік.: М. Капустянський «Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році». Є. Маланюк «Уривки зі спогадів». Документи та матеріали: Документально-наукове видання / Передм. Я. Тинченко. К. : Темпора, 2004. 558 с.

Монич О. І.,

PhD, ThDr,

*аспірант кафедри археології, етнології та культурології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗБУДОВА ЧОЛОВІЧОГО МОНАСТІРЯ В СЕЛІ MOISEIU (МОЙСЕЙ) У XVIII – XIX СТТ.

Діяльність давніх чернечих осередків, утворених на території Марамороської православної єпархії в 1690–1735 рр. є однією з центральних тем при вивченні церковної минувшини як України, так і Румунії у XVIII – XIX стт.

З метою «перешкоджання поширенню унії на південно-східні терени Мукачівської єпархії» [15, с. 45] в період 1682–1740 років на території Марамороського комітату православний єпископат відкриває 13 нових монастирів: 8 – на території сучасного Закарпаття, 5 – на території Румунії [10, арк. 4–4 зв.; 11, с. 105–122; 14, с. 276; 2, с. 58–76]. Останніми були: Мойсеївський (1682), Джулинський (1692), Евдянський (1709), Барсанівський (1711) та монастир у Вишній Вишаві (1719) [4, арк. 5 зв. –7; 11, с. 116–121; 14, с. 276].

Одним із давніх монастирів Марамороської єпархії є обитель в селі Мойсей (угор. Mojszeny, рум. Moiseiu) – комуна у повіті Марамуреш в Румунії. Село є єдиним населеним пунктом, який входить до складу комуни.

В документах та історичних дослідженнях, присвячених церковному Мараморошу вказаного вище періоду, зустрічаються різні дати заснування цього монастиря: 1600 (архів вікаріату Марамороша), 1672 (румунські документи) та 1682 (угорські документи) роки [11, с. 119; 14, с. 286; 2, с. 59; 4, арк. 6 зв.; 16, с. 164; 17, с. 93–95; 12, с. 441; 10, арк. 4].

Монастир в селі Мойсей, як і більшість марамороських осередків, був заснований білим духовенством. Фундатором і першим ігуменом осередку став сільських парох – Михайло Коман [17, с. 88–89]. Після його смерті його син (вдівець) теж прийняв чернецтво і був удостоєний посади архімандрита монастиря. Чин цього призначення звершив відомий єпископ Марамороської єпархії Досифей (Феодорович) [4, арк. 6 зв.; 11, с. 119].

Румунський історик Тіт Буд вважає, що перший монастирський храм був присвячений Успінню Пресвятої Богородиці, а чин його

освячення звершив у 1672 році Митрополит Трансільванії Савва Бранкович [17, с. 89].

12 листопада 1672 був складений дарчий акт про дарування фундатором монастиря протопопом Михайлом усього свого майна монастирю [16, с. 164; 17, с. 91–94].

На богослужбовому служебнику, який зберігався в цьому монастирі, в 1682 році був зроблений запис, який свідчив, що в цей час ігуменом монастиря був ієрей Тимофій Брашовану. З інших церковних книг (Псалтир, Мінея), які належали цій обителі, дізнаємося про тісні взаємозв'язки цього монастиря з Молдовою [14, с. 287].

В фондових справах Державного архіву Закарпатської області (далі – ДАЗО) на зберіганні є копія протоколу жупного зібрання Марамороської жупи щодо питання заяви дворян села Мойсин у справі дарування земельної ділянки місцевому монастирю. Справа датується 10.08.1694 роком [8, арк. 1–2]. Тобто станом на кінець XVII століття монастир функціонував, як самостійна, еклізійна одиниця.

В першій чверті XVIII століття обитель отримала окремі привілеї. Про це йдеться в грамоті настоятеля Мукачівського монастиря від 31.05.1716 року про надання привілеїв Мойсейському монастирю [3, арк. 1]. Мова йде про надання монастирю статусу «відпустового» Успенського осередку [2, с. 59].

Біля 1749 року в монастирі подвизалися монахи Лаврентій і Лупул хромий, брат вищевказаного архімандрита, яким і був пострижений в чернецтво. Крім цих монахів, насельником обителі був ієромонах Варлаам «Биловский», висвячений відомим єпископом Марамороша Йосипом (Стойка) [4, арк. 6 зв.].

Згідно повідомлення «Списанія обителей Марамороських» монастир знаходився на достатньо широкому місці, мав добре покритий, дерев'яний храм. В храмі були всі необхідні літургично-богослужбові приладдя. Монастир володів значними земельними ділянками «полонины свои маєтъ», крім того, в обителі знаходилися: невеликий корпус з кількома келіями, господарські приміщення, стайні для худоби, прислуга, тощо [4, арк. 6 зв.–7].

Цікавою особливістю є на престольний богослужбовий антимінс, підписаний Молдовським митрополитом Євфимієм [4, арк. 6 зв.], що дає можливість зайвий раз ствердно говорити про тісні, не тільки культурні, але й богослужбові зв'язки цієї обителі з сусідніми православними країнами.

Загалом в першій половині XVIII століття монастир, без сумніву, юрисдикційно був під владою Марамороських православних єпископів. Однак, під час візитації в 1756 році протоігумен ЧСВВ Іоанникій Скрипка фіксує на престолі антимінс Мукачівського греко-католицького

єпископа Мануїла Ольшавського [12, с. 441]. Опісля обитель була приєднана до Герлянської румунської єпархії, видозмінивши свій статус на парафію. Останнім монахом ЧСВВ у монастирі був о. Йосафат Жеткей, який тут помер 17.05.1866 р. [2, с. 59].

Станом на екватор XVIII століття обитель була достатньо спроможним фінансовим осередком. Виявлено розписку (крайні дати документа: 19.12.1762–19.12.1772) настоятеля Мойсеївського монастиря Сільвестра (Ковейчак <?>) про видачу позики грошей каменяру Іллі Марчитак [5, арк. 1].

В результаті секуляризаційної реформи імператора Йосипа II відбувся жорсткий процес ліквідації або ж скорочення чернечих осередків майже по всій території Австрійської імперії. Не став виключенням і Марамороський комітат. Були ліквідовані практично всі невеликі монастирі Марамороської єпархії, які тепер розділені між 4 державами (Україною, Угорщиною, Словаччиною та Румунією), а тоді – між 13 комітатами Угорщини [13, с. 12–13]. В списку закритих монастирів опинився і Мойсеївський [10, арк. 4].

Однак, в 1843 році тут було відновлено монаше життя, проте монастир в 1866 році був перетворений на парафію Мойсей–Монастир [2, с. 59; 1, с. 210]. Згідно досліджень отця Василя (Проніна) та румунських істориків, у 50-х роках XIX ст. в монастирі знаходилися «русский монах Йосафат Жеткей і Лаврентий Карио, которые, видимо, были греко-католики из Мукачевской епархии. Потом были монахи Афанасий Герман и Андрей Габоржа» [14, с. 287; 16, с. 169; 17, с. 99]. Ці історичні повідомлення отримують і джерельне обґрунтування. В фондах ДАЗО виявлено документ від 24 жовтня 1841 року, яким вікарій Мукачівської єпархії Андрій Петрус передав монастир в с. Мойсей в управління монаху Йосафату Жеткей [6, арк. 1]. Загалом, спробами відтворення списку настоятелів обителі, займалися румунські історики [17, с. 99–100].

В 50-х роках XIX століття монастир стає одним із культурно-просвітницьких центрів Мараморошу. Як свідчать розпорядження і повідомлення Мукачівського єпископа настоятелю Мукачівського монастиря, в Маріяповчанському та Мойсеївському монастирях в 1843 році активно розвивалася освітня діяльність [7, арк. 1–13]. В лютому 1845 року протоігумен Василянських монастирів Закарпаття з цього приводу видав розпорядження про підготовку вчительської семінарії в с. Мойсин [9, арк. 1–3].

В 1904 році стараннями румунського греко-католицького вікарія Мараморошу Тіта Буда замість старого храму і корпусів були побудовані нові. 28 серпня 1911 року новий Мойсеївський монастир був посвячений заново [14, с. 288].

Список використаних джерел:

1. Атанасій В. Пекар, ЧСВВ. Спроба історії Румунської Провінції св. Йосифа. Записки ЧСВВ. Секція II. ARTICULI DOCUMENTA MISCELLANEA. Т. XI (XVII). Вип. 1–4. Romae, 1982. С. 208–220.
2. Атанасій В. Пекар, ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. Том III. Монаше життя. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. 216 с.
3. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). Ф. 64. Оп. 1. Спр. 31. На 1 арк.
4. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 66. На 8 арк.
5. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 765. На 1 арк.
6. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 2. Спр. 909. На 1 арк.
7. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 4. Спр. 286. На 13 арк.
8. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 5. Спр. 47. На 2 арк.
9. ДАЗО. Ф. 151. Оп. 9. Спр. 1781. На 3 арк.
10. ДАЗО. Ф. 151. Оп. 12. Спр. 2571. На 4 арк.
11. Кінах Гліб, о., ЧСВВ. Посіщення марамороських монастирів 1749 р. Записки ЧСВВ. Т. II. Вип. 1–2. Жовква, 1926. С. 105–122.
12. Кінах Гліб, о., ЧСВВ. Посіщення закарпатських монастирів ЧСВВ в рр. 1755, 1756, 1765, 1809.. Записки ЧСВВ. Т. III. Вип. 3–4. Львів, 1930. С. 432–446.
13. Кічера В., Фенич В., Штерр Д. Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918). Ужгород : Вид-во Валерія Падяка, 2018. 168 с.: іл.
14. Пронин Василий, архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье. Кандидатская работа архимандрита Василия (Пронина) «История Мукачевской епархии (с древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 года)». Издание 2-е. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь. ОРП «Філокаліа», 2009. 524 с.
15. Фенич В., Цапулич О. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2004. 188 с.
16. Meteş Ş. Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria. Sibiu, 1936. 363 p.
17. Tit Bud. Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile române din Maramureş. Gherla, 1911. 107 p.

Рогожин С. С.,

студент 4-го курсу

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету

імені В. І. Вернадського

Шаповалова А. М.,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та історії

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету

імені В. І. Вернадського

ПОЛІТИКА ГІТЛЕРІВСЬКОГО ГОЛОКОСТУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ЯК ЗРАЗОК ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ АНТИУКРАЇНСЬКОГО ГЕНОЦИДУ СУЧАСНИМИ РОСІЙСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ

На сьогодні тема голокосту є актуальною, оскільки висвітлює ту людиноненависницьку та загарбницьку політику яку проводили нацистські окупанти на теренах України під час Другої Світової війни. Голокост є злочином проти всього людського: під політику фактичного геноциду у тій чи іншій мірі підпадали всі народи, які вважалися нижчими за так званих «арійців».

Проте слід констатувати, що передумови формування антисемітських настроїв, які призвели до проведення цієї жахливої політики по відношенню до євреїв, ромів та інших народів в де якій мірі схожі на дій російських окупантів на тимчасово окупованих територіях України (наприклад, в тимчасово окупованому Криму це дії російських загарбників по відношенню до кримли та інших корінних народів).

Важливим фактором, який потрібно згадати є і те, що в 20-х – початку 30 роках Німеччина переживала глибоку кризу: виснажена після Першої світової війни, країна виплачувала репарації державам-переможцям, а німецьке суспільство намагалось зрозуміти чому так вийшло. Важливо також і те, що в Німеччині почали піднімати голову найрадикальніші політичні групи, серед яких були нацисти і комуністи.

Ми вважаємо, що гра на почуттях збіднілого після економічної кризи народу, популізм і реваншизм політиків, бажання знайти примарного «внутрішнього ворога», який був винен у всіх бідах німецького народу дозволило прийти до влади нацистам. Підкреслимо,

що нацисти опираючись на расову теорію та ідею «чистоти арійської крові» впровадили антисемітську політику, від якої постраждали мільйони невинних людей по всій Європі та в Україні.

Варто відмітити, що нацистські ідеологи продовжили розробку расової теорії, яка розглядала історію людства в розрізі боротьби між «вищими» та «нижчими» расами. Наголос у цій теорії робився на антисемітизмі. Наприклад, вони активно посилювалися на так звані «Протоколи засідань Всесвітнього союзу франкмасонів і сіонських мудреців» – збірку сфальсифікованих текстів, яку публікатори представляли в якості доказу всесвітньої єврейської змови. Важливе також і те, що цю збірку текстів було створено в Російській імперії таємною поліцією з метою перенести відповідальність за політичні й соціальні проблеми в імперії на єврейські громади [5].

Необхідно констатувати, що ідеологія російських чорносотенців по відношенню до євреїв через її популяризацію нацистськими пропагандистами вплинула на погляди більшості німців, які сприймали ці фальсифіковані тексти за справжні завдяки масованій антисемітській пропаганді, хоча в самій Росії вони, за виключенням монархістських кіл, не набули широкої популярності на початку ХХ століття.

Варто зазначити, що Адольф Гітлер постав головним ініціатором політики голокосту, але він був не єдиним: Герман Герінг, Генріх Гімлер, Райнгард Гейдріх, Адольф Ейхман та інші високопоставлені функціонери НСДАП проклали шлях до геноциду [6]. Означимо, що значна частина німців та громадян держав-сателітів Рейху приймала участь у реалізації тих чи інших аспектів Голокосту й без їхньої участі геноцид в Європі був би неможливим. Нацистські лідери при реалізації Голокосту спиралися на державні установи Реху, псевдогромадські пронацистські організації та Вермахт. Навіть прості німці також брали участь у проведенні антисемітської політики різними способами: раділи коли євреїв били або принижували, засуджували євреїв у непокорі расистським законам і правилам. Багато німців купували, забирали або грабували речі та майно своїх сусідів-євреїв. Участь цих німців у реалізації антисемітської політики, серед інших факторів, була мотивована ентузіазмом, кар'єризмом, страхом, жадібністю, власними інтересами, антисемітизмом та політичними ідеалами. На жаль, сьогодні ми бачимо таке ж ставлення більшості росіян до українців: вони так само не проти щоб окупанти везли в Росію награбоване а кожен обстріл громадської інфраструктури зустрічають з оплесками.

Після вторгнення нацистських військ на територію СРСР 22 червня 1941 року нацисти почали впроваджувати політику винищення й на теренах України, так само як проводили геноцид і в інших окупованих та підконтрольних державах. На момент нападу Німеччини на СРСР

Україна мала найбільше єврейське населення в Європі – 2,7 мільйона осіб. Айнзатцгрупи С (Північ) та D (Чорноморське узбережжя) проводили масові розстріли євреїв та всіх потенційно нелояльних до окупаційної влади. Нацистське командування вважало війну з СРСР особливою, ідеологічною війною, тож на його думку в цій війні дотримуватись правил міжнародного воєнного права було непотрібно. Також за принципом расової диференціації, яким Німеччина керувалася від 1933 року, українців, як і решту слов'ян, було визнано «недолюдьми», які мали служити арійцям, а євреї, цигани/роми, хворі люди з психічними розладами, неповносправні мали бути винищені.

В червні 1941 року увійшовши до Львова, окупанти організували антиєврейський погром, в якому загинули та були пораненими декілька сотень євреїв, але в основному їх планомірним знищенням займались самі нацисти, а не місцеве населення [2, с. 23].

Тільки за 5 липня 1941 року нацисти на окупованій території України стратили більше 2000 євреїв. В окупованих містах нацистська влада створювала гетто для утримання єврейського населення. Це були квартали на околицях міста, оточені колючим дротом. Вилучивши у євреїв усі цінності шляхом конфіскацій та податків, нацисти згодом знищували мешканців гетто. Німецька адміністрація під страхом смерті заборонила місцевому населенню годувати, переховувати і в будь-який інший спосіб допомагати євреям, навіть навпаки, заохочувала місцевий маргінес на злочини проти євреїв і дозволяла грабувати гетто, вбивства, згвалтування і при цьому все це не каралося. Варто відмітити, що нацисти також звозили в Українці єврейське населення з Угорщини та Румунії для його знищення. Євреїв Буковини і Бесарабії депортували на схід до смуги між Дністром та Південним Бугом, де вони, якщо не були розстріляні, то помирали від хвороб і холоду. Одна з перших акцій масового розстрілу відбулася у Кам'янці-Подільському в серпні 1941 року, де нацисти знищили 23 600 євреїв. Серед жертв були і угорські євреї [1, с. 34].

У процесі захоплення території СРСР гітлерівське керівництво створювало систему управління окупованих територій. Важливими у структурі управління мали бути відділи пропаганди. Нацисти не дивлячись на свою зневагу до місцевого населення були не проти того, щоб використовувати колаборантів для тилових потреб. Серед цивільного населення та полонених активно розповсюджувалась пропаганда антисемітизму та думки про те що скоро СРСР впаде і потрібно співпрацювати з новою владою. Також, серед населення пропагувались ідеї про те, що комуністичний репресивний режим управляється євреями, а отже має бути знищеним.

Як зазначив Н. Л. Волковський, «...у систему пропаганди були включені низові ланки окупаційної адміністрації – старости, бургомістри і інші чини. Гітлерівські пропагандистські матеріали розсилалися по всім установам, районам і волосним управам, сільським старостам, а старости зобов'язані були зачитувати німецькі листівки і газети місцевому населенню» [3, с. 205].

В проведенні політики Голокосту брала участь також так звана «українська допоміжна поліція» (Ukrainische Hilfspolizei), колаборанти яких набирали переважно з радянських військовополонених різних національностей для виконання «чорної роботи». До обов'язків допоміжної поліції входило конвоювання під час перевезення євреїв до місць масових страт, охорона гетто, логістична підтримка айнзатцгруп.

Як вірно зазначає Я. Грицак: «назва допоміжної поліції включала слово «українська», єврейські жертви і ті кому пощастило вижити, пов'язували її діяльність, виключно, з етнічними українцями. Незважаючи на склад груп нацистських колаборантів, серед яких були не тільки етнічні українці, а й росіяни та поляки» [7, с. 97].

Потрібно відзначити, що мотивація колаборантів була різною, від можливості збагатитися чи здобути засоби для виживання, до бажання застосувати досвід роботи «в органах» вже при новій владі.

Іноді шляхом колаборації люди намагались уникнути депортації до Німеччини на примусові роботи. Щонайменше 2,3 мільйона українців стали оstarбайтерами, яких використовували для примусових робіт, вони також потрапляли в табори для військовополонених. Тому політика Голокосту впроваджувалась до самої деокупації українських земель. Всього на території України було вбито: не менше 1,5 мільйони євреїв [4, с. 17].

На жаль сьогодні ми знову бачимо те як рашистський режим знищує населення на теренах України. Ідеологія путінського Рейху спрямована на ненависть до українців і тому світ має об'єднатись та надати повну військову та економічну допомогу Україні в боротьбі з цим нелюдським режимом.

З 24 лютого 2022 року російські окупанти намагаються на території суверенної України використовувати свою пропаганду щодо співпраці населення, шляхом призначення своїх «посадовців» для управління та пропаганди так званого «русского мира».

Так само і сьогодні на окупованих теренах України по схожим причинам з'являються колаборанти, а деякі українці що потрапили під окупацію насильно вивозяться в глиб держави-терориста.

Список використаних джерел:

1. Braham R. «The Politics of Genocide». Wayne State University Press. 2000.
2. Mark Paul. «Neighbours On the Eve of the Holocaust. Polish-Jewish Relations in Soviet-Occupied Eastern Poland» 1939–1941. Chapter: Arrests, Executions and Deportations (PEFINA Press, Toronto). 2018.
3. Волковский Н. Л. История информационных войн. В 2 ч. Ч. 2. 2003.
4. Олександр Лисенко, Олександр Перехрест. Демографічні втрати України у роки Другої світової війни. 2015.
5. Протоколы сионских мудрецов. *Электронная еврейская энциклопедия*. 1992. URL: <https://eleven.co.il/article/13337> (дата звернення – 17.09.22)
6. Хто був відповідальний за впровадження Голокосту та «Остаточного розв'язання єврейського питання»? *Енциклопедія голокосту*. 2022. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/introduction-to-the-holocaust#--6> (дата звернення – 17.09.22).
7. Ярослав Грицак. Страсті за націоналізмом. «Українці в анти-єврейських акціях у роки Другої світової війни». Стара історія на новий лад. Київ : Критика, 2011.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-7>

Федчук О. Б.,

*аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ

Кримське ханство мало розгалужену мережу міжнародних відносин з іншими європейськими державами. Особливо плідними були його взаємини з однією з наймогутніших країн Західної Європи – Францією.

Загалом, кримсько-французькі відносини мали спорадичний і сюжетний характер завдяки віддаленості королівства від ханату та відсутності перманентних спільних геополітичних інтересів. Париж будував кон'юнктуру взаємин з Бахчисараям за посередництва Стамбулу або Варшави й довгий час сприймав Кримське ханство крізь призму візії османців або поляків. Щоправда (на відміну від Папської

держави чи Габсбургів), Франція не ставила інтереси прозелітизму вище за геополітичні й тому не сприймалась як ворог навіть в часи «clash of civilizations». Своєю чергою, Гераї розглядали відносини з Парижем за принципами ординських мітологем ототожнюючи дари посланців з «bölek» [6, с. 9, 51; 9, с. 147-149, 154].

Ще у 1253 р. Крим відвідав фламандець на французькій службі В. Рубрук. Проте, його подорож не увінчалась контактами з кримською елітою. Динамічнішими для історії кримсько-французьких відносин були відвідини півострова радником бургундського герцога Іоанна – Ж. де Лануа, який в 1421 р. був у Литві та отримав від Вітовта завдання передати «bölek» ханові Беку-Суфі (родич Гераїв), що жив у Солхаті. Однак, коли бургундець прибув до Кримського улусу – він дізнався про смерть Бека-Суфі. Люди хана пограбували мандрівника і той втік до Кафи. На противагу їм – інші татари справили хороше враження на бургундця. Так, бей Жамбо (Джанібек?) гостинно прийняв іноземця, а провідник-липка Гзойльос (Гьоккоз?) не кинув його в біді [4, с. 41-44]. Події Столітньої війни та серії Італійських воєн надовго відвернули увагу Парижу від Центрально-Східної Європи, а Бахчисарай не проявляв ініціативи зближення з Францією попри наявність франко-османського союзу й участі кримців у війнах з Габсбургами.

Коротке воцаріння Генріха Валуа в Речі Посполитій сприяло поновленню інтересів Парижу до поляків та їхніх сусідів. Творцем мітологемі сприйняття французами Кримського ханства став у 1573 р. Б. де Віженер – інженер на польській службі. За іронією долі, автор праці був налаштований до кримців критичніше ніж хрестоносець Лануа. [2, с. 79-82] Інженер особисто не комунікував з населенням ханату, а трансливав тодішні настрої шляхти (відбила серію чапулів і не мала симпатій до кримців). Варто сказати, що прихильники орієнтації на Рим і Мадрид у Франції вкрай негативно ставились до співпраці з османцями та намагались саботувати її. Оскільки Крим з плином часу узалежнювався від Османської імперії – не дивно, що К. Гонзаг-Неверський оголосив його одним з ворогів Ліги християнської міліції [7, с. 84-102].

Підтримка австрійцями та іспанцями опозиції Генріху IV змусила короля шукати спільної мови з османцями та кримцями. Так, в 1607 р. Ж. Бордьє (колишній резидент в Стамбулі) відвідав ханат та зустрівся з Гази II Гераєм, щоб заручитись підтримкою хана проти Габсбургів. Перекладачами для посольства слугували кримські італійці. За рік до цього Стамбул підписав з австрійцями мир і кримці не могли його порушити. Тому, хан обмежився тим, що надав французам торговельні привілеї, а Бордьє назвав його «другим Марком Аврелієм» [11, с. 334] Протиборство Франції з Габсбургами нівелювало вплив антиісламської партії в країні

навіть попри складні взаємини союзної Парижу Речі Посполитої з османцями та кримцями. Зусиллями Г. Л. де Боплана у французькому суспільстві була створена нова мітологема Кримського ханства як далекої екзотичної країни. Якщо Віженер сприймав кримців, як ворожий християнству елемент – то опис Боплана був нейтральним з акцентуацією на звичаї кримських татар. Навіть повідомлення про те, що татарські діти народжуються сліпими наче цуценята є авторським переказом тенденційної думки яка побутувала серед поляків та русинів [1, с. 18-25, 243-251]. Проте, Бахчисарай не викликав у французів такого інтересу як Стамбул. Кримці не могли надати Парижу належної допомоги у його війнах, а кримсько-французькі контакти за посередництва Речі Посполитої обривались під час кримсько-польських конфронтацій.

У XVIII ст. характер кримсько-французьких відносин зазнав суттєвої трансформації. Лібералізація Гази III Гераєм релігійної політики Кримського ханства надала французьким єзуїтам доступ до Бахчисараю, а вслід за єзуїтами до Криму прибули інші місіонери та французькі орієнталісти. Прозелітизм єзуїтів і реакційна політика Селіма II Герая не сприяли популярності ордену в Криму, але дипломати вдало викрутились з ситуації приписавши прорахунки своїх земляків Святому Престолу, а не Парижу (хоча самі фінансували місіонерів і оголосили себе покровителями кримських католиків). [6, с. 50-51] Після родичання Людовіка XV зі Станіславом Лещинським Франція перетворилась для кримців на потенційного союзника проти Росії і дві держави стали шукати спільну мову проти Петербурга. Внаслідок проведення серії модернізаційних реформ у 40-60-рр. XVIII ст. до ханату прибули французькі інструктори які тренували капикулу. За правління Арслана Герая Париж надіслав до Бахчисараю резидента Шоке (посередник у вирішенні конфлікту хана з польськими єзуїтами). Згодом Шоке замінив В. де Параді (колишній резидент в Леванті й автор роботи про Кримське ханство, яка не дійшла дотепер), а його – Ш. Пейссонель (автор ще однієї роботи). Цей дипломат пропонував поєднати діяльність місіонерів з медичною просвітою серед татар, щоб укріпити позитивний образ Франції у регіоні. Однак, перспектива франко-кримської співпраці зірвалась в 1756 р., коли Париж підписав союз з Росією проти Пруссії і спонукав кримців зробити теж саме. Спроба Кирила Герая переконати Пейссонеля в безперспективності альянсу виявилась марною. Наступного року Пейссонеля відправили до Смірни, а нового резидента Франція не прислала. [12, с. 202-203; 6, с. 50, 53] До речі, хан виявив себе переконаним франкофілом: цінував п'єси Мольєра, пив вино, споживав страви французької кухні, зробив тюркізованого француза Бланшета своїм гекімом-баші та був знайомий з ідеями Монтеск'є. [9, с. 147-148; 8, с. 108; 5, с. 47]

Різке погіршення франко-російських відносин поновило співпрацю Парижу і Бахчисараю. У 1767 р. Франція прислала Максуду Герая своїх емісарів Ф. Тотта і П. Руфіна, які мали намовляти кримців здійснити чапул на Росію і ослабити її руками татар. Початок російсько-турецької війни та нерішуча політика Максуда Герая дозволили давньому французькому союзнику Кириму Герая зійти на трон і прислуховуватись до порад Тотта. На відміну від Пейссонеля – барон розглядав Кримське ханство як самодостатню державу, а не лише як частину «Рах Ottomanica». Він описував татар під типовим для доби Просвітництва образом «благородних варварів». Раптова смерть Кирима Герая та невдачі його наступників змусили Париж відкликати Тотта з Криму. [3, с. 39; 9, с. 155, 157-158] Цікаво, що Франція та Османська імперія були єдиними європейськими державами які висловили офіційний протест під час анексії ханату, хоча зрештою визнали його приналежність до Росії [10, с. 46-61]

Таким чином, історія кримсько-французьких взаємин почалася ще в часи існування Кримського улусу. Щоправда, до XVIII ст. для Кримського ханства питання взаємин з Францією не грало вагомій ролі. Внаслідок прагматичної політики і комунікації з кримцями за посередництва інших держав Франція не вступала в конфронтацію з Гераями навіть в часи загострення релігійних протиріч і сприймалась ними як дружня держава. Разом з фактором матеріально-технічної переваги це дозволяло Парижу першим проявляти ініціативу у відносинах з Бахчисараєм. Прагматизм французів дозволяв їм використовувати різні методи для встановлення впливу в ханаті: релігійні, політичні та економічні. Сприйняття кримців французьким суспільством варіювалось в залежності від епохи і могло мати відтінок нейтральності, негативу або відвертої симпатії. Кон'юнктура відносин ханства і Франції заклала підвалини французької політики щодо Криму в наступні століття.

Список використаних джерел:

1. Боплан Г. Л. Описание Украины. Москва: Древхранилище, 2004, 576 с.
2. Вижинер Б. де. Описание Польского королевства. Мемуары относящиеся к истории Южной Руси. Вып. I: XVI ст. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. С. 61-88.
3. Даниш М. Дипломат словацкого происхождения барон Франтишек Тотт при дворе крымского хана Гирея. *Запад-Восток* : научно-практический ежегодник. Йошкар-Ола, 2015. № 8. С. 35-48.
4. Емельянов В. Путешествие Гильбера де-Ланноа в восточные земли Европы в 1413-14 и 1421 годах. *Киевские университетские известия*. Киев, 1873. № 8. Отд. 2. 187. с. 17-45

5. Клееман Н. Э. Клееманово путешествие из Вены в Белград, Новую Килию, також и в Земли Буджатских и Нагайских Татар и во весь Крым с возвратом через Константинополь, Смирну и Триест в Австрию в 1768, 1769 и 1770 годах, с приобщением описания достопамятностей крымских. Санкт-Петербург : Издательство при Государственной Военной коллегии, 1783. 250 с.
6. Пейссонель, Ш. Записка о Малой Татарии. Днепропетровск : Герда, 2009. 80 с.
7. Сас П. Чи вступили запорожці до Ліги християнської міліції. *Український історичний журнал*. Київ, 2009. № 3. С. 84-102.
8. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века. СПб : Унив. Тип. в Казани, 1887. 772 с.
9. Тотт Ф. Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию. *Киевская старина*. Киев, 1883. № 9-10. С. 135-198.
10. Черкасов П. П. Франция и присоединение Крыма к России (1779–1783). *Россия и Франция XVIII–XX века*. Москва : Наука, 2001. Вып. 3. С. 37-61
11. Bennigsen A. Lemencier-Quelquejay Ch. Le khanate de Crimée dans les Archives du musée du Palais de Topkapı. Paris : Mouton, 1978. 458 p.
12. Kołodziejczyk D. The Crimean Khanate and Poland Lituania: international diplomacy of the European periphery (15-th – 18-th century) a study of piece treaties followed by an annotated edition of relevant documents. Leiden-Boston : Brill, 2011. 1134 p.

НАПРЯМ 2. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРИЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-8>

Zakharchenko A. M.,
Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of International Relations
Odessa I. I. Mechnikov National University

BALANCE OF POWERS AND «FLEXIBLE ALLIANCES» IN THE SOUTH-EAST MEDITERRANEAN

The region of the South-East Mediterranean (SEMED), which includes Arab and non-Arab states, is an important component of international relations and the world economy. This area is traditionally characterized by a high level of conflict potential. There are no completely isolated, purely national problems here: if they arise in one corner of the region, they often, in a more acute form, are reproduced in other places.

The formation of the current balance of powers here was launched by the Arab Spring in 2011. The revolutionary events have led to the destabilization of a number of Arab countries, including Syria, Libya, Yemen, with the further devastating civil wars. «Power vacuum» resulted in activation of radical Islamist movements and non-state actors, which play significant role in the formation of regional alliances. New centers of power of non-Arab origin have also emerged here: Iran, Turkey, and Israel. Nowadays, at least six countries – Iran, Turkey, Saudi Arabia, Qatar, Israel, and Egypt – view each other as adversaries, friends, or potential allies in the regional balance of power. Competition between these states prevents any of them from becoming a regional hegemon. Finally, the gradual distance of Washington from the SEMED along with the growing influence of Russia and China here has led to greater autonomy of regional actors [2].

Under the influence of these regional and global transformations, traditional power structure in the SEMED has given the way to new types of interaction and various forms of ad-hoc collaboration. So-called «flexible alliances» arose here, which do not fall under the classic definition of an alliance. «Flexible alliances» are an informal blocks of states (and non-state actors) with common security interests. They respond sensitively to changes in the environment and adapt to the new political landscape. The rivalry between them also becomes flexible. Traditionally hostile actors can

temporarily unite around a specific threat without recognizing each other as allies [7].

The current balance of power in the SEMED is based on two axes of confrontation: the Sunni-Shia, which is traditional for the region, and the intra-Sunni, which is a relatively new phenomenon.

The first axis, the Sunni-Shia, is the 40-year struggle of Sunni states (Saudi Arabia, the UAE, Egypt, Morocco, Jordan, etc.) against the so-called «axis of resistance» led by Iran. This confrontation can be viewed both through a religious prism and through the prism of the balance of powers. The religious factor is used by these powers as a tool for the implementation of political tasks, such as the mobilization of the population around their regimes and regional dominance. The confrontation between Shiite and Sunni blocs has intensified significantly since the Arab Spring [1].

Another axis of regional confrontation is the split within the Sunni camp itself, which was caused by the events of 2011. Since then, the Saudi Arabia and the UAE on the one hand, and Qatar and Turkey on the other, have started a struggle for regional dominance, supporting local proxies throughout the Sunni world. The boycott of Qatar has deepened the split in the Sunni block and strengthened the alliance between Doha and Ankara [3].

On this basis three alternative alliances were formed: Shia, pragmatic Sunni and radical Sunni. The interaction between these blocs in the form of diplomatic struggle, open confrontation or balancing explains all major political and strategic processes in the region.

The first alliance, the so-called «Shia axis», includes Iran, the Assad regime in Syria, and Iranian proxies in the region: Hezbollah in Lebanon, Islamic Jihad in Gaza Strip, Yemeni Houthis and Shiite proxies in Iraq. This alliance consists of only two countries, and the rest of the participants are non-state actors. Despite this, the Shia bloc is the most organized and cohesive among the three [5].

The second regional alliance is a bloc of Sunni pragmatic countries. It includes Egypt, Jordan, Morocco, Saudi Arabia and other Arab monarchies, excluding Qatar. Israel has joined this group in 2020. They are interested in the containment of Iran, the Muslim Brotherhood (including Hamas) and their sponsors – Turkey and Qatar. This alliance, given the diversity of its members, is the most controversial and unstable one [6].

The third one is the radical Sunni alliance, represented by Turkey, Qatar, the Muslim Brotherhood and Hamas. The members of this alliance support Muslim Brotherhood's Islamist ideology and maintain relations with Iran. This fundamentally distinguishes this block from pragmatic Sunni camp, which sees both the Brotherhood and Teheran as a threat to their stability and regional security [4].

The unstable nature of these alliances contributes increasingly to unpredictable nature of the region. The rivalry extends to all major regional conflicts, in particular, in Syria, Yemen and Libya, which greatly complicates the prospects of their resolution.

We can assume that the traditional axis of the Sunni-Shia confrontation in the region will remain relevant, as well as the Israeli-Iranian one. Tehran's destabilizing role in the SEMED, along with its nuclear program, will remain a powerful factor for the further consolidation of the anti-Iran bloc. As for the relations between the Sunni camps, there may be some shifts towards normalization. The end of the boycott of Qatar by pragmatic Sunni regimes and Turkey's attempts to normalize relations with them, as well as with Israel in 2021, are clear indicators of this tendency.

Relations in the US – Russia – China triangle will have an equally important influence on the regional situation. In this context, the change in the global security system as a result of the Russia's war in Ukraine is of particular importance. The international isolation of Russia will directly affect the dynamics of regional processes. Countries of the SEMED will have to adapt to the new international order, which may lead to another reconfiguration of the regional balance of power.

This research was conducted in the framework of «The Ring of Mediterranean: Region Studies» Project № 101047919 – MEDITERreg – ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH.

Bibliography:

1. Fathollah-Nejad, A. (2017). The Iranian–Saudi Hegemonic Rivalry. *Belfer Center*. October 25. URL: <https://www.belfercenter.org/publicationiranian-saudi-hegemonic-rivalry>.
2. Frisch, H. (2021). Rethinking the «Arab Spring». Winners and Losers. *Middle East Quarterly*. Vol. 28, No 3. URL: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/62397.pdf>.
3. Guzansky, Y., Lindenstrauss, G. (2020). A Dysfunctional Family: Disagreements and Clashes in the Sunni World. *INSS Insight*. No 1330. URL: <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/06/no.-1330-1.pdf>
4. Jabbour, J. (2022). After Parting Ways: The Coming Frosty Entente in Saudi-Turkish Relations. *Arab Center Washington D.C. Policy Analysis*. February 2. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/after-parting-ways-the-coming-frosty-entente-in-saudi-turkish-relations>.
5. Kausch, K. (2020). Debating Middle Eastern Alliance. *The KAS Regional Program Political Dialogue South Mediterranean Conference Report*. URL: https://www.kas.de/documents/282499/282548/MDS_Conference+Paper_Debating+Middle+Eastern+Alliances.pdf.

6. Krasna, J., Meladze, G. (2021). The «Fore plus One»: the Changing Power Politics of the Middle East. *The Moshe Dayan Center Occasional Paper*. URL: <https://dayan.org/content/four-plus-one-changing-power-politics-middle-east>.
7. Lecha, E.C. (2017). Liquid Alliances in the Middle East. *Barcelona Center for International Affairs Report*. No 169. URL: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionals/nl_169/liquid_alliances_in_the_middle_east.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-9>

Каковкіна О. М.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ДНІПРОПЕТРОВЩИНА І КУБА У 1960-Х – 1980-Х РР.

Зв'язки СРСР з «островом Свободи» у часи Холодної війни були «на вістрі» не тільки у політичному розрізі, а охоплювали практично усі напрями співпраці. Це відбилося на дослідженнях істориків, які радянсько-кубинським відносинам присвятили не одну сотню публікацій різного обсягу. Стосовно Куби, то відносини з нею України поглиналися союзним рівнем, що було властивим для дослідження міжнародних зв'язків СРСР з різними країнами (як, наприклад, дисертація кубинського дослідника, захищена в СРСР [5]). «Ювілейна» дата подій Карибської кризи 1962 р. актуалізує тему та спонукає вести розмову не тільки про глобальну політику та її провідних гравців, а й не таких помітних, і практично невідомих більшості, учасників відносин з Кубою.

Тема регіонального виміру українсько/радянсько-кубинських відносин запропонована у межах дослідження міжнародних зв'язків Дніпропетровської області у 1945–1991 рр. Мета цієї розвідки – висвітлити основні напрями зв'язків регіону з Кубою у 1960-х – 1980-х рр. Інформаційну базу дослідження склали матеріали регіонального походження – преси та фондів Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО).

Активна радянсько-кубинська співпраця розпочалася після відновлення дипломатичних відносин держав у травні 1960 р. і стрімко набирала оберти. Їх законодавчу основу склали низка угод, реалізація яких покладалася й на Україну. Матеріали, які розкривають особливості зламу великої політики на локальному/регіональному

рівні, містяться у фонді Дніпропетровського раднаргоспу ДАДО. Мова йде про «Листування з питань прийому і відрядження фахівців на Кубу 18 січня – 11 грудня 1961 р.» [3]. Увага до цієї теки документів обумовлена важливістю періоду їх появи: щойно було встановлено дипломатичні відносини СРСР з Кубою, і ступінь включення до них українського сегменту становить особливий інтерес. Більшість відряджень фахівців з України до Куби у 1961 р. базувалася на розпорядженнях Ради міністрів УРСР від 27 грудня 1960 р. [3, арк. 1–3, 5, 7–8, 25], окремі запити з проханням відрядити фахівців датовано більш ранніми числами грудня [3, арк. 4, 17]. Вже через декілька місяців після підписання міждержавних угод Україна включається у їх виконання, а одним з напрямів співпраці з Кубою стає економічний, у першу чергу гірничо-галузь, пізніше – практично увесь металургійний комплекс республіки.

Провідними центрами гірництва в області були і є підприємства Криворізького залізорудного та Нікопольсько-Марганецького марганцевого басейнів. Саме їх представники були учасниками співпраці з Кубою на початковому етапі відновлених відносин. Протягом 1961 р. до Куби були направлені для налагодження гірничої справи, навчання їй кубинців, фахівці з шахт Криворіжжя «Інгулець», «Саксагань», Піденного гірничо-збагачувального комбінату, а також інженери з науково-дослідницьких інститутів – «Кривбаспроект», «Механобрчермет» [3, арк. 1, 3, 5–7, 31, 67]. Їх зусиллями створювалися промислові галузі не тільки в Кубі, а й десятках країн, яким СРСР надавав «безкорисливу», «братерську» допомогу. Направлялися працівники з виробничим і керівним досвідом, здатні організувати навчання на місці. При цьому усі відрядження планувалися на тривалий термін – до 1 року, часто виїжджали з дружинами. Маємо факти й відмови надати своїх співробітників для роботи на далекому острові, як, наприклад, відомий дніпропетровський інститут «Укргіпромет» [3, арк. 12].

Вказані українські промислові підприємства не тільки відряджали фахівців до Куби, а приймали її громадян для навчання, беручи на себе фінансовий, побутовий бік їх перебування в Україні [3, арк. 40–42].

Кубинську сторінку життя українських фахівців та, відповідно – українську для кубинців, розкривають матеріали преси, на шпальтах якої конструювався образ чергового «друга» СРСР. Спільними рисами таких образів було посилення на «вічну», «непорушну» дружбу, «братерські» відносини, допомогу з боку СРСР. З кубинських персоналій, які ставали візитівками Куби були Ф. Кастро, Че Гевара, який тривалий час був культовою особою для поколінь не тільки радянської молоді, а й пострадянських нащадків, був міністром індустрії Куби. З ними були знайомі й представники Дніпропетровщини, яких кубинські діячі часто

вітали особисто [6]. Газетні публікації розкривають особливості «народної дипломатії» по-радянськи, яка сприяла формуванню близьких людських взаємин, обумовлених тривалим спілкуванням. Описи виробничих подорожей до Куби, спогади українців, які працювали або служили як військові на Кубі, насичені інформацією про культурні, побутові особливості життя кубинців [4, с. 126].

Одним з насичених напрямів зв'язків Дніпропетровщини з Кубою стало навчання кубинських студентів в українських навчальних закладах. Цікаво, що на офіційній сторінці Посольства України в Кубі про «глибокі традиції» в українсько-кубинському співробітництві йдеться саме (і тільки) стосовно сфери освіти. Згадується, що «за часів колишнього СРСР у вищих навчальних закладах України було підготовлено близько 9 тис. кубинських фахівців» [8].

В Дніпропетровській області центром освіти для кубинців став Кривий Ріг, де поєдналося теоретичне навчання з практикою на підприємствах міста. Цю першість Кривий Ріг перебрав після закриття Дніпропетровська для іноземців у 1959 р. Лідером навчання іноземців, а це в основному були студенти з країн Африки і Латинської Америки, зокрема й Куби, був Криворізький гірничо-рудний інститут, а також декілька технікумів [1, с. 2; 2, с.1; 7, с. 3]. Пік присутності кубинських студентів у місті припав на 1970-ті – 1980-ті рр.

Ще одним сюжетом, через який українсько/радянсько-кубинські відносини сповнювалися новим змістом, – історія кубинської діаспори в Україні, «шлюбна дипломатія»: внаслідок тривалих контактів українців й кубинців з'явилися нові родини й традиції як в Україні, так і на Кубі.

Збільшення кількості кубинських громадян в Україні стало підставою для відкриття в Одесі консульства Республіки Куба.

Отже, Дніпропетровська область була складовою доволі інтенсивних відносин УРСР та СРСР із Кубою. Напередодні та під час подій Карибської кризи в латиноамериканській країні перебували представники України, що може стати окремим предметом дослідження, як і численні факти взаємодії двох народів протягом 1960-х – 1980-х рр.

Список використаних джерел:

1. Віва, республіка! *Прапор юності*. 1985. 28 грудня. С. 3.
2. Гончаренко М. Студентський, інтернаціональний... *Прапор юності*. 1985. 1 травня. С. 1.
3. Державний архів Дніпропетровської області. Ф. 4521. Оп. 2. Спр. 2337. 119 арк.
4. Каковкіна О., Качур Є. Великі зв'язки маленького міста: Новомосковськ у зовнішньоекономічних відносинах України у 1950-х – 1980-х рр. *Збірник наукових статей «Universum Historiae et*

Archaeologiae = The Universe of History and Archaeology = Універсум історії та археології = Універсум истории и археологии. Дніпро, 2021. Т. 29. Вип. 2. С. 119–137.

5. Ортіс Ернандес Л.-А. Советско-кубинское сотрудничество в 70-е годы : автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1984. 20 с.
6. Сліпак С. «Спасибі, компаньєро, Васілле». *Прапор юності*. 1983. 1 травня. С. 2.
7. Ткачук В. «Тут зустріли одностудців...». *Прапор юності*. 1985. 1 травня. С. 3.
8. Українсько-кубинські відносини. 6 травня 2020 р. *Офіційна сторінка Посольства України в республіці Куба*. URL: <https://cuba.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayino-kubinski-vidnosini>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-10>

Фролова В. С.,

аспірантка кафедри всесвітньої історії

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

РАДЯНСЬКИЙ СОЦІАЛІЗМ У ВІЗІЯХ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ГОСТЕЙ УКРАЇНИ КІНЦЯ 1940-Х РР.

Період другої половини 1940-х рр. в історії чехословацько-радянських зв'язків розглядався в численних працях радянських і чехословацьких учених з відповідних методологічних засад, які жорстко регламентували дослідника. Певний поворот в оцінках цього періоду відбувається у працях кінця 1980-х рр., коли у Чехословаччині вже відбулася «оксамитова революція» [2; 10]. Принципове визначення України як залежного, але учасника міжнародних відносин під патронатом московського центру, дозволило сучасним історикам значно розширити уявлення про зміст відносин ЧСР та СРСР у повоєнні роки [1; 3]. Одним з питань, яке видається важливим для з'ясування ролі України у відносинах з Чехословаччиною, є участь республіканських органів влади у пропаганді радянської моделі для її нових «споживачів». У свою чергу, постає питання про те, наскільки ці «споживачі», пересічні чехи і словаки готові були жити за радянськими зразками?

Мета дослідження – розглянути деякі аспекти українсько-чехословацьких відносин другої половини 1940-х рр.: на підставі неопублікованих джерел – матеріалів фонду ЦК КПУ Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ)

розкрити ставлення чехів і словаків до радянської/соціалістичної моделі та її перспектив у Чехословаччині.

Основою дослідження стали документи загальної частини фонду ЦК КПУ, які містять бесіди радянських референтів, працівників МЗС України, УТКЗЗ з представниками чехословацьких делегацій, які відвідували Україну протягом 1947–1949 рр. У цій доповіді викладені окремі тези, які стали результатом узагальнення проаналізованих джерел.

Однією з проблем, яку вирішувало радянське керівництво після завершення Другої світової війни – формування кола нових союзників у Східній та Центральній Європі. Чехословацька республіка після вигнання нацистів також стала полем боротьби між комуністами та партіями демократичного спрямування. Поряд з прагненням московського керівництва досягти політичної перемоги комуністів, у Чехословаччині розпочався процес формування соціалістичної моделі розвитку держави. «Будівництво соціалізму» за радянським зразком передбачало реалізацію так званого «ленінського плану»: проведення масштабної індустріалізації, колективізації сільського господарства та культурної революції. Для повоєнної Чехословаччини, однієї з найбільш розвинених в індустріальному плані країн Європи у довоєнний час, перший пункт цього плану, не був таким актуальним. У першу чергу йшлося про відродження економічного, промислового потенціалу держави. Більш складними напрямами «імплантації» соціалізму було проведення колективізації (у повоєнний період цей термін часто замінювали терміном «кооперація») та формування нового ідеологічного простору.

Вагому роль у пропаганді радянського способу життя відігравали візити гостей з Чехословаччини до СРСР, зокрема, до УРСР. Зважаючи на те, що Україна мала безпосередній кордон з Чехословаччиною, їй відводилася особлива роль у цьому процесі. Найбільша активність із прийому делегацій з ЧСР припадає на період 1947–1949 рр. Їх прийомом в Україні опікувалося Українське товариство культурних зв'язків з закордоном (УТКЗЗ) під контролем компартійних органів. Протягом вказаних років за попередніми підрахунками з ЧСР в Україну приїздили понад десять груп різного складу: громадські й політичні діячі, селяни й робітники, діячі культури. Своєрідний моніторинг їх настроїв та висловів, зафіксований у записках референтів та інших супроводжуючих осіб, став предметом безпосереднього аналізу.

Однією з перших повоєнних чехословацьких делегацій, яка відвідала Україну, Київ, стала делегація журналістів та письменників на чолі з Марією Масровою у 1947 р. Судячи із записаної про зустріч інформації, це коло електорату було найбільш складним для влади з

точки зору пропагандистського впливу. Наприклад, словацький письменник Смерк стосовно зустрічі з українськими письменниками в Союзі письменників, дорікнув радянським колегам, що під час зустрічі з ними більше говорили про політику, ніж про літературу «і це є пропаганда» [9, арк. 179]. Окремим складним питанням були відносини між чехами і словаками у делегації, що також ускладнювало спілкування з зарубіжними гостями.

Цікаві візії радянської моделі містять відомості про селянські делегації з ЧСР. Вони ставали особливим об'єктом впливу, і мали оцінити усі «переваги» життя радянського села. Для показу чехословацьким селянам, як і групам з інших країн «народної демократії», готували окремі колгоспи, у цілому всі маршрути були узгоджені, обумовлено межі «дозволеного». Гарна картинка життя й праці радянського/українського села мала вразити, що у цілому вдавалося. Так, про це вказав в доповідних секретарю ЦК КП(б)У один з супроводжуючих делегацію селян, яка відвідала Київ і Дніпропетровську область у 1949 р. Члени делегації захоплено оглядали колгоспи та «дивувались масштабам виробництва та сільського господарства, весь час не сходили з вуст слова вдячності товаришу Сталіну за допомогу Чехословаччині. Усі делегати одноголосно заявляли, що після приїзду додому вони будуть боротись за колгоспний устрій у себе в Чехословаччині» [4, арк. 101]. Проте, не обійшлося без прикрас: представник Міністерства сільського господарства України Степанов та його помічник Коровников випустили ситуацію з-під контролю і гості з Чехословаччини змогли поспілкуватися з «народом» на залізничній станції в Пологах Запорізької області: «Очевидно, що між ними та публікою відбувались абсолютно непотрібні розмови» [4, арк. 102]. Тобто можливостей почути невідредаговані промови та відповіді усіляко уникали, розуміючи загрозу розвіяти гарні враження від прикрашеної радянської дійсності. Саме прагнення ізолювати іноземців від реалій, вільного спілкування з населенням, обумовлювало тривоги керівників делегацій [4, арк. 103].

Велике враження на членів іншої селянської делегації, яка у листопаді 1949 р. відвідала Запорізьку та Дніпропетровську області, а також Київ, справила зустріч з М. Хрущовим, влаштований Міністром сільського господарства України урочистий обід у Маріїнському палаці [6, арк. 132]. Під час цього обіду трапилася подія, яку не залишилася не поміченою: голова чехословацької групи, депутат парламенту ЧСР Юзеф Борувко проголосив Чехословаччину сімнадцятою республікою СРСР. (На 1949 р. у складі СРСР було 16 республік: протягом 1940–1956 рр. існувала Карело-Фінська РСР, перетворена пізніше на автономну республіку). При цьому «Молодь на цю заяву реагувала

позитивно, але інша частина делегації була помітно збуджена та висловлювала обережні заперечення» [6, арк. 133]. Цей епізод також зафіксував завідувач протокольно-консульським відділом МЗС України: «Гост викликав серед більшості чехословацьких селян позитивну реакцію, вони посилено аплодували...». Але серед невеликої групи делегатів старшого віку пропозиція викликала реакцію негативну [7, арк. 135-136]. Тобто історія з Болгарією як «16-ою республікою СРСР» не є оригінальною, а такі радикальні ідеї, які пролунали на застіллі у Києві, можуть спонукати до роздумів про роль партійних еліт Чехословаччини у зближенні з СРСР, маніпулюванням такими заявами, які пізніше пролунають від партійного керівництва Болгарії.

В іншому випадку члени делегації з 40 працівників сільського господарства Чехословаччини «висловлювали упевненість в успіхах колективізації ЧСР, але підкреслювали значні труднощі, які зустрічаються на цьому шляху. Вони говорили, що, не зважаючи на величезний досвід СРСР, продовжують часто-густо повторювати наші колишні помилки «лівого» і «правого» характеру». Ця делегація складалась переважно з молоді, для якої не вистачало цікавих заходів [8, арк. 169].

Радянські пропагандисти виявляли певну гнучкість у ставленні гостей до релігії. Показовим є сюжет, коли на прохання селянської делегації сімом її представникам (трьом жінкам і чотирьом чоловікам) дозволили бути присутніми на ранковій службі у Володимирському соборі пів години, де на той час були присутніми до двадцяти вірян похилого віку. Ймовірно, радянські господарі не наважувалися жорстко пропагувати атеїзм, щоб не відлякати нових «друзів» [6, арк. 133].

Отже, радянське керівництво робило все можливе для схвального ставлення чехословацьких візитерів до радянської дійсності, створювало вихолощену картину радянського життя, не даючи можливості познайомитися з ним самостійно. Візії радянського буття базувалися на деяких штучних конструкціях, життєвості яким надавало особисте спілкування, природне, культурне багатство України, економічні досягнення її народу.

Список використаних джерел:

1. Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках. Нарис історії перехідного періоду. Ужгород. Вид-во В. Падяка, 2000. 325 с.
2. Поп И. Чехословакия-Советский Союз. 1941-1947 гг. М., 1990. 288 с.
3. Субот О. Політичні переслідування національних меншин у Чехословаччині у 1945-1948 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія: «Історичні науки»*. 2015. Вип. 24. С. 178-187.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 101-104.
5. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 107-108.
6. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 132-133.
7. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 135-137.
8. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 169-169 (зворот).
9. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 179.
10. Kaplan K. Pravda o Československu 1945-1948. Praha. 1990. 245 с.

НАПРЯМ 3. ІСТОРІОГРАФІЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-11>

Чеканов В. Ю.,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ СТРУКТУРИ В ЕКСКУРСІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Екскурсійна література представляє собою різновид науково-популярної літератури, адресований туристам – відвідувачам об'єктів, що мають суспільну та історичну значущість, допомагають збереженню історичної пам'яті та акумулюванню знань про минуле. До неї відноситься також методична література для екскурсіводів, що керують відвідуванням об'єктів. Туристичні об'єкти сприймаються не лише уявою, як складники історичного минулого, а безпосередньо і наочно, будучи розташованими і в часі, і в просторі. Відповідно, репрезентація простору і часу існування таких об'єктів в екскурсійній літературі істотно відрізняється від стандартів наукової літератури: вона переслідує відмінні цілі і надає інші можливості.

У першу чергу, ця література не подає об'єкти як об'єкти досліджень: не підсумовує ці дослідження як завершений процес, виконаний науковцями, а узагальнює існуючі на сучасному рівні знання про них як замкнуті, логічно завершені інформаційні контури, що співпадають із зовнішнім виглядом об'єктів, доступним спостереженню. Екскурсійна література «читається» з метою орієнтування на місці розташування об'єкту та задля поповнення інформованості. Тому вона репрезентує історичні факти у прийнятній для нефахівців необтяжливій формі масової інформації. Усі проблемні моменти, що є предметом дослідження та обговорення в науковій літературі, виносяться за дужки. Відповідно, малодосліджені об'єкти історичної науки подаються в більш цілісному, більш осмисленому вигляді, ніж насправді.

Крім того, за композиційною структурою екскурсійна література володіє низкою специфічних особливостей, пов'язаних з тим, що простір в ній не організується як реконструйоване середовище історичних подій, а сприймається учасниками екскурсії безпосередньо. Якщо уява

екскурсантів при пересуванні цим простором і не «включиться», мета екскурсії все ще досяжна, доки досяжні інші суспільно значущі цілі відвідування. Тому простір подається не повністю, як в історичних творах: через нього прокладається маршрут. Також враховується розташування і відстань екскурсантів до різних позицій на маршруті.

Екскурсійна література як така відома ще з античності, але через брак джерел до нас дійшли тільки окремі її вияви («Опис Еллади» Павсанія) [1]; контекст застосування нам невідомий і описані в цій літературі пам'ятки практично всі втрачені. Середньовіччя взагалі не знає такого жанру: відомі географічні описи тих часів не мали на меті екскурсійних завдань, це повідомлення про чужі землі, створені не для відвідувачів, а для читачів. Лексика цих творів не показує, як у Павсанія, взаєморозташування об'єктів (які за чим слідують в міру пересування), а дає описову географічну інформацію, де фізичні параметри переважають, а діалог з уявним мандрівником взагалі відсутній; тобто, практичне застосування наведених даних не обов'язкове [2, с. 108–110 та ін.].

Сучасна екскурсійна література бере свій початок від 1836 р., коли у Лондоні були видані перші путівники Дж. Мюррея для туристів [3, с. 10]. Високий життєвий рівень у Великій Британії ХІХ ст. дозволяв її мешканцям урізноманітнювати свої розваги за рахунок інформаційно насичених відвідин історичних пам'яток за кордоном. Тому лондонські видавці розробили для нового сегменту книжкового ринку спеціальну пропозицію. Ті, хто нею задовольнявся – «мандрівні англіїці» – стали, по суті, постійним елементом пейзажу архітектурних пам'яток. Цікаво, що в їхніх інтересах до «низького» тоді жанру свідомо звернувся видатний мистецтвознавець, професор Оксфордського університету Джон Рескін [3, с. 5]. Він змальовував свою читацьку аудиторію як таку, «що не відає спокою і невпинно рухається далі» [3, с. 87]. У викладі Рескіна представлені не лише описи об'єктів на маршруті екскурсії, але і полемічні по відношенню до путівника видавництва Дж. Мюррея висловлювання, і більш серйозні концепції творів мистецтва, описаних у путівнику [3, с. 28–31, 33–36, 39–44, 111 та ін.].

В сучасних текстах екскурсій загальноісторичні відомості теж доречні – вони вводять туристів у минулий контекст. Такі відомості подаються і як підготовчі до цілісного сприйняття об'єкту, і синхронізуються з перебігом екскурсії, з фізичним пересуванням екскурсантів (наприклад, з в'їздом у місто). Екскурсанти спершу бачать об'єкт в цілому і лише в міру наближення до нього – більш детально, виділяючи в ньому окремі частини та сюжети, що утворюють окремі блоки в тексті екскурсії [4, с. 16–19, 30–34; 5, с. 17–24].

Екскурсійна література в плані будови текстів співпадає з науково-популярною, тому що переслідує аналогічні цілі та завдання. Обидві мають суспільне, а не наукове значення, з чого випливає специфіка просторово-часових структур. В оглядових екскурсіях вона передбачає відмову від лінійності часу, натомість історичний час ділиться на відрізки, кожен з яких подається окремо від нижньої до верхньої хронологічної межі щоразу: спершу для об'єкту в цілому, потім, в міру пересування маршрутом, до окремих його частин. Цілісна репрезентація історичного часу доцільніша в тематичних екскурсіях, там, де присутній наскрізний сюжет, присвячений історичній події чи постаті, чий перебіг, чия біографія виступають як траєкторія її переміщення в часі. Сюжет розпорошується по декількох об'єктах відвідування, і, відповідно, маршрут екскурсії прокладається «уздовж біографії», траєкторією такого переміщення [4, с. 20–27].

Таким чином, простір і час в літературі для туристів формуються відповідно до завдань екскурсії і, відтак, лише частково співпадають із завданнями фахових дослідників історичного минулого. В цій літературі потужніше представлена складова, що пов'язана з суспільною та навіть політичною значущістю роботи екскурсоводів.

Список використаних джерел:

1. Павсаний. Описание Эллады / пер. с древнегреч. С.П. Кондратьева. Москва: Ладомир, 2002. Т.1. 492 с. (Серия «Классическая мысль»).
2. Коновалова И.Г. Восточная Европа в сочинениях арабских географов XIII – XIV вв.: текст, перевод, комментарий. Москва : Восточная литература, 2009. 223 с. (Серия «Древнейшие источники по истории Восточной Европы»).
3. Рёскин Джон. Прогулки по Флоренции. Заметки о христианском искусстве для английских путешественников. Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2020. 192 с.
4. «...И мне остается целая жизнь!» (памяти Леоноры Рахлиной посвящается). Киев, 2014. 176 с.
5. Киев. Путеводитель / Л. Рахлина. К. : ПП Горобець, 2008. 240 с.

НАПРЯМ 4. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-12>

Кухарєва Н. М.,

*завідувач науково-дослідного відділу «Музей Заповіту Т. Г. Шевченка»
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*

ХУДОЖНЄ ВИШИВАННЯ ТА ТКАННЯ НА ШЕВЧЕНКІВСЬКУ ТЕМАТИКУ (ІЗ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»)

Автором даної статті розроблялася наукова тема «Шевченкіана в колекції НІЕЗ «Переяслав», яка представлена у різних інвентарних групах, наприклад, «Переяслав-Хмельницький історичний музей» (ПХІМ), «Книги з автографами» (АК), «Мистецтво» (М), «Рукописні» (Р), «Науково-допоміжний фонд» (НДФ), «Різне», «Тканини» тощо. Протягом кількох років автором вивчалася фондово-облікова документація по формуванню колекції шевченкіани по різних інвентарних групах, робилися спроби аналізу кількісного і якісного складу інвентарних груп на предмет експонування в експозиції та у виставковій роботі музею, проводилася класифікація шевченківської збірки. Автором було видано понад 20 статей, в яких подавалися описи музейних предметів різних інвентарних груп на шевченківську тематику, які слугували для популяризації фондової колекції Заповідника.

У статті подаються описи музейних предметів, зокрема, обкладинок декоративних, гобеленів, панно, портретів, серветок, картин, рушників, присвячених вишивці та тканню на шевченківську тематику інвентарної групи «Тканини» фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Колекція цієї інвентарної групи формувалася в основному в кінці 90-х та 2000-х років шляхом закупки, передавання від приватних осіб, із Дирекції художніх виставок (м. Київ) тощо.

Наводимо описи музейних предметів художнього вишивання та ткання, які подані за інвентарними картками фондового зібрання НІЕЗ «Переяслав».

1. Т-8414 КН-25395 Обкладинка декоративна до книги Т. Г. Шевченка «Кобзар». Має форму книги з розворотом, обтягнутою білою тканиною і прикрашеною вишивкою хрестом червоними та

чорними нитками. Титульна сторінка прикрашена рослинним і геометричним орнаментом з розетками та написом: «Т. Г. Шевченко. Кобзар. 1840 р.». На розвороті ліворуч – зображення Т. Г. Шевченка (вишите чорними нитками), під яким напис: «В сім'ї вольній новій ми тебе не забули, Тарасе», а праворуч – текст «Заповіту», вишитий червоними нитками. Придбано за 31 крб. у місцевої жительки Лохи Віри Хомівни у 1990 р., 31x22 см, тканина для вишивання, хрестик, ручна робота [1].

2. Т-8554(1-3) КН-26145 Гобелен-триптих «Думи мої, думи мої...», автор Мельник О. І., 1989 р. Складається з трьох частин:

1) Зображено групу людей, за якою йде охоронець з собакою та гвинтівкою. Поряд – стовпчик з колючою проволокою, внизу напис: «...Де нема святої волі, не буде там добра ніколи».

2) Центральна частина. В центрі – постать Т. Г. Шевченка. Зліва від нього – жінка з дитиною, справа – Б. Хмельницький з булавою. Напис: «Моліться Богові одному, моліться правді на землі. Чи буде правда на землі? Повинна бути, бо сонце стане».

3) Стоїть, розкинувши руки жінка, внизу лежить чоловік. Напис: «І осквернену землю спале». Всі частини обрамлені оранжевою каймою. Передано із Дирекції художніх виставок у 1990 р., 290x166 см, 395x286 см, 290x165 см, вовна, ткацтво [1].

3. Т-8843 КН-26826 Портрет Т. Г. Шевченка, вишитий болгарським хрестом, хрестом та штапівкою темно-синіми, чорними і червоними нитками. Зображення пошійне, в фас, без головного убору. Навколо обведений рамкою: вгорі – вивід з ягідок, розміщених по 3, внизу – виводи винограду, квітів та напис: «В сім'ї вольній новій ми тебе не забули, Тарасе» та «175». Придбано за 26 крб. у місцевої жительки Мартиненко Наталії Луківни у 1999 р., 75x47 см, домоткане полотно, хрестик, заповоч [1].

4. Т-8844 КН-26827 Портрет Т. Г. Шевченка, вишитий хрестом та штапівкою темно-синіми нитками. Зображення погрудне в зимовому вбранні, шапці. Навколо обведено рамкою з трьох рядів хрестиків. Передано місцевою жителькою Мартиненко Наталією Луківною у 1999 р., 52x47 см, домоткане полотно, хрестик, штапівка, ручна робота [1].

5. Т-9114 КН-27792 Портрет Т. Г. Шевченка, вишитий хрестиком чорними, сірими, коричневими, голубими, рожевими нитками. На голубому фоні вишитий портрет Шевченка в шапці, в піджаку і в коричневій сорочці. Анфасне, погрудне зображення. Придбано за 32 крб. у місцевої жительки Саливон Наталії Леонідівни у 1990 р., 95x75 см, тканина, кольорова заповоч [1].

6. Т-9846 КН-33313 Портрет Т. Г. Шевченка, вишитий на мішковині бавовняними нитками (муліне). Поле зашите білими нитками. Портрет вишитий сіро-чорними нитками. Т. Г. Шевченко в каракулевій шапці і кожусі. Придбано за 50 крб. у місцевої жительки Скряги Тетяни у 2002 р., 63x44 см, мішкловина, муліне, ручна вишивка [1].

7. Т-10933 КН-36278 Панно «Тарас Шевченко» вишите тамбурним швом нитками чорного, червоного і світло-коричневого кольорів. Зверху напис червоного кольору: «І мене в сім'ї великій сім'ї вольній новій не забудьте пом'янути незлим тихим словом...» вишитий нитками. В центрі – портрет Т. Г. Шевченка, вишитий нитками чорного кольору. Знизу – смуги орнаментів червоного кольору: стилізовані птахи з пишними хвостами чергуються зі стилізованими деревами. Під птахами – стилізований орнамент з ламаних ліній, що утворюють ромби. Під ним – плахтовий шов. Всі ці орнаменти обведені «кривулькою». Знизу – стилізований геометричний орнамент червоного кольору. Бокова обводка панно – «змійка» світло-коричневого кольору. Зверху панно над написом – «кривулька» світло-коричневого кольору. Передано через Войцехівського Б. М., одного із ініціаторів створення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, жителем с. Коршилівка Підволочиського району Тернопільської обл. Леськів Є. І. у 2004 р., 53x93 см, кольорові нитки, фабрична тканина, ручна вишивка тамбурним швом [1].

8. Т-10936 КН-36281 Серветка «Заповіт». Подано текст вірша «Заповіт». Т. Г. Шевченка. Над текстом і під ним – геометричний орнамент з ромбів та трикутників, вишитий червоними та чорними нитками. Над заголовком справа і зліва від орнаменту – стилізовані 4-пелюсткові квіти з геометричними елементами, вишиті чорними і червоними нитками. Справа від 1-ої строфи та від 3-ої і зліва від 2-ої строфи вірша – великі прописні літери «Т», «Г», «Ш» чорного кольору з дрібними квітками і листочками червоного кольору. Зверху серветки – вузька смужка стилізованого орнаменту червоно-чорного кольору. Серветка з торочками червоного і білого кольору. Передано через Войцехівського Б. М., одного із ініціаторів створення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, жителькою с. Іванівка Підволочиського району Тернопільської обл. Засць Галиною у 2004 р., 32x40 см, кольорові нитки, фабрична тканина, ручна вишивка «хрестиком» [1].

9. Т-11149 КН-37743 Картина до поеми Т. Г. Шевченка «Катерина», тканина на полотні. В центрі картини зображена босонога сільська дівчина, одягнена в український народний одяг (сорочку, плахту, попередницю). На волоссі червона стрічка з польовими квітами. Під дубом сидить селянин-пастух в полотняному одязі та солом'яному брилі. Зліва за дівчиною на коні офіцер, який прищпорює коня. На задньому плані видніється млин та хрест.

Передано Войцехівським Б. М., одним із ініціаторів створення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка у 2005 р., автор невідомий, 46x59 см, кольорове художнє ткання, машинна вишивка, дерево [1].

10. Т-11150 КН-37744 Панно Т. Г. Шевченка та текст «Заповіту». Вгорі на полотнищі зображено портрет Т. Г. Шевченка в анфас, погрудний, одягнений в зимове пальто, на голові каракулева шапка. Під портретом текст «Заповіту», який обрамлений українським орнаментом. До обох сторін полотнища прикріплені дощечки з візерунками. Передано Войцехівським Б. М., одним із ініціаторів створення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка у 2005 р., автор невідомий, 51x110 см, кольорове художнє ткання, машинна вишивка, дерево [1].

11. Т-11343 КН-38717 Панно «Заповіт». Вишите чорними, червоними, сірими, коричневими, жовтими, блакитними і бордовими нитками. У верхній частині панно – портрет Т. Г. Шевченка у шапці та кожусі, вишитий сорочці. Над портретом справа і зліва – дати народження і смерті поета: 1814–1861. Зліва від портрета – невеликий вертикальний орнамент зі стилізованих лілій, листя і вигнутих гілочок. Знизу зліва від портрета – книга «Кобзар». Нижче – текст «Заповіту», справа і зліва від тексту – по дві стилізовані лілії. Панно обрамлено смугою стилізованого орнаменту. Знизу – торочки, зверху справа і зліва пришиті китиці чорно-червоного кольору. Передано через Войцехівського Б. М., одного із ініціаторів створення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, жителькою с. Верещачи Ланівецького району Тернопільської обл. Кичко Ганною Марківною у 2005 р., 32x56 см, кольорові нитки, канва для вишивання, ручна вишивка «хрестиком» [1].

12. Т-11399 КН-39070 Портрет Т. Г. Шевченка, автор невідомий, 50-ті рр. ХХ ст. Вишивка в рамці під склом. Тло вишивки сіро-блакитне. Портрет виконаний в коричнево-чорних кольорах. Одягнений у високу смушеву шапку. Рама виготовлена зі світлого дерева, прикрашена фігурними видовженими дерев'яними виступами. На звороті є написи. Передано Лакизюком В. П. через Войцехівського Б. М., одного із ініціаторів створення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, який придбав його у 2006 р. у Почаївській лаврі, 41x53 см, тканина, нитки, дерево, скло, ручна вишивка «хрестиком», різьба по дереву [1].

13. Т-11440 КН-39880 Рушник вишитий нитками різного кольору, справа наліво вишиті слова із твору Т. Г. Шевченка «Борітеся – поборете», посередині напису тризуб, внизу по боках якого жовто-блакитні прапори, зверху – хрест. Передано через Войцехівського Б. М., одного із ініціаторів створення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, жителькою с. Лисиченці Підволочиського району Тернопільської області Періг-Москалюк Ольгою Семенівною у 2007 р., 15,5x145 см, бавовняна тканина, заповоч [1].

Отже, проаналізовано та уведено до наукового обігу музейні предмети художнього вишивання та тканини на шевченківську тематику з фондової колекції НІЕЗ «Переяслав». Дані матеріали є продовженням дослідження наукової теми автора «Шевченкіана в колекції НІЕЗ «Переяслав» та слугуватимуть для створення музейних виставок, каталогів тощо.

Список використаних джерел:

1. Фонди Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Інвентарна група «Тканини».

НАПРЯМ 5. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-13>

Алієва О. Г.,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

Дьяковська Г. О.,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

Сорокін Г. І.,

*аспірант кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

РОЗУМІННЯ «НОРМИ»: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми поняття «норма» постає дискусійним через природу і сутність цього поняття. Сучасна філософія ставить собі за мету дослідити зазначене поняття, оскільки від його розуміння залежать і перспективи розвитку та функціонування суб'єкта. У соціально-філософському дискурсі поняття «норма» виступає міждисциплінарним терміном, використовується в різних сферах життєдіяльності, має надзвичайну універсальність і придатність. У різних сегментах методологічні підходи до визначення та розуміння норми як явища різняться фундаментальним чином. Для аналізу такого феномену як «норма» виявилися доречними роботи Фуко М., в яких він показав, як змінювалося «норма» в системі освіти, пенітенціарній системі та в медицині [2], а також дослідження Филлипс Л., Йоргенсен М.В. [1].

Виділяють два найбільш загальних підходи щодо розуміння норми: кількісно-статистичний і якісно-унітарний. Перший передбачає найбільшу частотність характеристик елементів більшості, встановлення

якостей, що притаманні більшості елементів, тим самим, виявляючи середню статистичність. В межах даного підходу нормою є те, що притаманне більшості. Другий підхід не передбачає єдиної практичної методології для обчислення норми, і розглядає «норму» як оптимальний стан в межах певної дискурсивної практики можна було вважати оптимальним станом. Така «норма» не залежить від статистичних даних, навпаки, вона є обов'язковою для всіх. В межах певної дискурсивної практики такий підхід допускає, що більшість з властивими їй якостями може бути цілком собі «ненормальною». Статистичний підхід фіксує норму, яка змінюється разом зі змінами, що відбуваються всередині групи. В межах другого підходу норма являє собою універсалію, яка встановлюється для того, щоб оцінювати, взявши за основу певний показник, елементи групи, що змінюють свої якості, але сама норма не змінюється з ними, і практично не залежить від статистичних змін всередині групи. Така дихотомія підходів є загальною і, в тій чи іншій мірі, визнається дослідниками норми.

Варто зазначити, що у реальному житті існують різні способи взаємодії між двома розуміннями норми. Соціальний простір складається з дискурсивних практик, які взаємодіють і створюють протиріччя, а інші ж просто співіснують паралельно. Такими практиками ми можемо вважати окремі дискурси, що накладаються один на одного. Це можуть бути правила поведень в інституційних організаціях, юридичні закони і кодекси, культові релігійні доктрини, наукові парадигми, різні мовні взаємодії, взаємодії медіапростору, корпоративні етики, субкультурні об'єднання, національні звичаї, культурні традиції локальних регіонів і т.д.

Отже, підходи до розуміння смислів, що вкладаються у слово «норма» не є суто методологічним аспектом даної проблеми, хоч і мають в собі найбільш фундаментальні методологічні стратегії, проте ж, в кожній конкретній дискурсивній практиці існує величезна кількість власних специфічних методологій для встановлення норми в рамках того, що під нормою мається на увазі в конкретній практиці.

Список використаних джерел:

1. Филлипс Л., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Харьков, 2008. 352 с.
2. Фуко М. Психическая болезнь и личность. СПб., 2009. 320 с.

Брагіна Т. М.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури*

Брагін Ю. А.,

*кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту
Харківського державного біотехнологічного університету*

КРИТИКА ІСТОРИЧНИХ ПОГЛЯДІВ І. КАНТА У ТВОРЧОСТІ В. ДІЛЬТЕЯ

За В. Дільтеєм, самим глибоким моментом системи І. Канта стала абстрактна здатність продукування: «форма могла творитися іншою формою». У трьох Критиках «психологічні функції були ізольовано розвинуті у відповідності до форми», а мислення знищило «свою власну претензію на безконечний і вічний образ, щоб знову знайти її у волі» [3, с. 123]. Тому в особі І. Канта філософія розсудку зруйнувала саму себе.

Однак центральне місце в рецепції учення І. Канта посідає розгляд його історичних поглядів. Критика В. Дільтея фокусується на припущенні існування «системи визначень, яка відрізнялася б позачасовою значимістю» і могла б застосовуватися у пізнанні всіх областей дійсності. Оскільки існування такої системи є недоведеним припущенням, В. Дільтей доходить висновку, що «ні кантівська гіпотеза стосовно виникнення і розвитку планетної системи, ні його погляд на історичний розвиток, що досягає досконалого громадянського ладу, не здатний спонукати нас розуміти його позиції як свого роду учення про розвиток» [2, с. 287]. На думку В. Дільтея, І. Кант, як і весь німецький ідеалізм, використовує мислительний хід, що приводить до метафізики. Засобом вирішення проблеми філософії історії стає подолання кінечності розвитку індивіда у безконечності розвитку людського роду. Таким чином, метафізично потрактований розвиток «бореться з критичним усвідомленням обмеженості історичного пізнання» [1, с. 380].

І. Кант убачав взаємозв'язок історії у плані Провидіння. Для розвитку задатків людей природа використовує як засіб антагонізм між ними, «недоброзичливу товарицькість» людини. В. Дільтей підкреслює, що історична гіпотеза І. Канта «обмежується дослідженням того, як в історії вирішується проблема побудови громадянського суспільства,

яке універсальним чином виконує норми права» [1, с. 380]. Таким чином, ідея І. Канта відносно історичного розвитку людства інтерпретується як перспектива історичної дійсності, а не тільки як спосіб її мислимості.

У цьому контексті викликає заперечення і фізичний доказ буття Бога І. Канта. В. Дільтей зазначає, що середні члени, з допомогою яких робиться висновок про буття Бога, міняються, оскільки «кожна епоха формує свої поняття про взаємозв'язок природи». Тому будь-який доказ розумної причини світу має «лише відносну пізнавальну цінність, а саме в його відношенні до інших понять про природу» [1, с. 603, 604].

Таким чином, під історичною відносністю В. Дільтей розуміє не тільки історичну змінюваність історичного доказу, але і зміну його значимості всередині системи наукового знання, що перебуває в історичному русі. Так, повне обґрунтування буття Бога у рамках метафізичної системи, що поєднує космологічний і фізико-теологічний докази, не виходить за межі цієї системи. Воно свідчить лише про те, що, «беручи в якості засновків ті поняття, які кладуться в основу пояснення дійсності у дану епоху, ми необхідно приходимо до висновку про першу, доцільно діючу причину» [1, с. 604]. Тому поняття Бога тут – тільки один із елементів системи умов, покладеної в основу пояснення дійсності, його необхідність залежить від відношення цього припущення до інших припущень.

І. Кант, «із притаманною йому абстрактністю і неісторичністю думки», помилявся у тому, що метафізика, яка виводила життя людини з явищ вищого порядку, була сильною завдяки умовиводам теоретичного розуму. Ідея душі та ідея особистого Бога не могли виникнути із умовиводів – вони мали своєю основою внутрішній дослід, у ході осмислення котрого і виникли всупереч логічній необхідності.

У ході історії змінюється саме душевне життя, а не тільки те чи інше уявлення. Тому «усвідомлення меж нашого пізнання, що витікає з історичного огляду душевного життя, носить інший характер, і є більш глибоким, ніж те, яке мав Кант» [1, с. 684-685, 708].

Осмислення сукупності уявлень, зафіксованих історичними системами наукового знання, не зводиться до формування логічної схеми, яка упорядковує їх. Уявлення, фіксовані наукою, є лише духовними об'єктиваціями, слідами, усвідомлення яких підводить до створення методу, який дозволяє прокласти шлях до істинної основи кожного з них, – історично виникаючого взаємозв'язку душевного життя.

Філософія Канта завершила «саморозклад абстракцій», створених метафізикою, тепер необхідно «неупереджено сприйняти дійсність внутрішнього життя і, виходячи з неї установити, що для цього життя означають природа та історія» [88, с. 709]. В. Дільтей відзначає факт використання І. Кантом аристотелівського поняття оснувань, які самі

уже нічим не обумовлені. При цьому І. Кант справедливо підкреслює, що метафізика виходить за межі досліду, доповнюючи його об'єктивним всезагальним внутрішнім взаємозв'язком. Останній формується тільки як результат обробки досліду, умови якого встановлюються свідомістю. Метафізика історично виникає із спрямованості пізнання від «відкритих, умовних істин до їх граничного безумовного взаємозв'язку», який висвітлює «цільовий взаємозв'язок мислення». Його виявляє і Кант, віднайшовши теоретико-пізнавальний засновок догматичної метафізики.

Але тут І. Кант розходиться з Арістотелем, оскільки прагне вивести метафізику з її джерела у пізнанні. При цьому він виходить із недоведеного припущення, наче «всезагальні і необхідні істини мають своєю умовою деякий апіорний вид пізнання». Тому метафізика у І. Канта набуває властивість «бути системою чистого розуму» [1, с. 411-412]. Перетлумачуючи старі терміни в теоретико-пізнавальному дусі, Кант називає свою систему критичною метафізикою, на відміну від метафізики догматичної. При цьому він виявляє в історії інтелігенції необхідний, заснований на природі здатності пізнання взаємозв'язок, який виражається у послідовності стадій догматизму, скептицизму і критики чистого розуму.

На думку В. Дільтея, тут І. Кант грішить однобічним розумінням справи, оскільки «замість історичного аналізу пропонує однобічну конструкцію, яка визначає *його* теоретико-пізнавальну установку, а конкретніше: *його* виведення будь-якого аподиктичного знання із умов свідомості» [1, с. 414].

Отож, з точки зору В. Дільтея, замкнутість думки І. Канта у колі абстрактних форм мусово повертає її назад, до суб'єкта, що їх продукував, який, виступаючи уже у перетвореному вигляді суб'єкта трансцендентального, повинен надати їм загальнозначущість. Але з конкретно-дослідної точки зору В. Дільтея, цей абстрактний суб'єкт залишається не більшим, ніж конкретний суб'єкт, який його продукував. Гіпотетичний ряд, покликаний виразити об'єктивний процес розвитку філософської думки, залишається дискурсивною схемою, яка тільки повторює контури думки реального суб'єкта. Обертальність форм у горизонті суб'єкта не може надати їм загальнозначущості, яка вимагає виходу назовні – до дійсних історичних змістів: адже абстрактні форми значимі лише у застосуванні до матеріалу досліду. Однак, сума змістів не дає синтезу нового знання. Воно повинно продукуватися реальним суб'єктом, який поглинає історичні об'єктивації.

Таким чином, В. Дільтей указує на своєрідність суб'єктивізму І. Канта, який походить не від центральної ролі суб'єкта як такого, а від передбачуваності ним абстрактних форм. Метафізика, як наука,

неможлива, оскільки «внутрішній об'єктивний взаємозв'язок дійсності при виключенні інших можливих взаємозв'язків не може бути доведений» [1, с. 703].

Цей взаємозв'язок виводиться метафізикою або з апіорних істин, або на основі дослідно даного. Апіорне виведення неможливе: І. Кант вивів з метафізики останні висновки, створивши систему апіорних істин, але при цьому довів, що застосування розуму розповсюджується тільки на предмети можливого досліду.

Від цих висновків відштовхується В. Дільтей. На відміну від І. Канта, він показує, що метафізика – явище, обмежене історично. Тому центральне питання, що його В. Дільтей задає метафізиці, таке: які відносини пов'язують її з цільовим взаємозв'язком інтелектуального розвитку та іншими явищами духовного життя.

Таким чином, критика неісторизму І. Канта пов'язується з критикою абстрактного підходу. Останній є симптомом незавершеності критики пізнавальної здатності, яка повинна звернутися до конкретного. Йдеться про те, що необхідно усвідомити історичну обмеженість метафізики й усвідомити історичним же методом. Отож, подібне повинно пізнаватися подібним. Тому критично мають бути осмислені реальні, конкретні історичні системи метафізики. У той час, як І. Кант прагнув абстрагувати, «добути метафізику як таку із відповідних систем» і піддати критиці отриманий конструкт [1, с. 604]. Метафізика повинна обмежуватись не трансцендентно (іншими напрямками філософської думки), а визначити власні межі із самої себе. Необхідно викласти, описати історичний процес іманентного відживання метафізичних форм у рамках метафізичних систем. Осмислення цього процесу дасть можливість не тільки подолати метафізику, але і усвідомити обмеженість абстрактного методу, що використовується критичною філософією.

Список використаних джерел:

1. Дильтей В. Введение в науки о духе: собр. соч. в 6 т. Т. 1. Введение в науки о духе / под ред. В. С. Малахова. Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000. С. 271-709.
2. Дильтей В. Воображение поэта. Элементы поэтики: собр. соч. в 6 т. Т. 4. Герменевтика и теория литературы / под ред. В. В. Библихина и Н. С. Плотникова. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2001. С. 263-422.
3. Дильтей В. Основная мысль моей философии. *Вопросы философии*. 2001. № 9. С. 122-123.

НАПРЯМ 6. ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-15>

Денег В. Б.,

*заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради
Яворівської міської ради Львівської області;
аспірант третього року року навчання
Львівського регіонального інституту державного
управління Національної академії державного управління
при Президентіві України*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

На сьогодні залишається актуальною проблематика оптимізації співвідношення централізації і децентралізації процесу управління як окремою територіальною громадою так і державою загалом; об'єднання інтересів територіальної громади з інтересами держави, що у своїй перспективі зумовлюється забезпеченням функціонування місцевого самоврядування України, головним чином у відповідних інституціях. Варто зазначити, що в науковому та практичному середовищі часто виникають суперечності щодо питання «предмету відання» як складової компетенції органів місцевого самоврядування, його детермінації, нормативної регламентації та застосування у практиці управління. Насамперед постає питання визначення компетенції на місцевому рівні. Законодавець оминаючи визначення та деталізацію категорії «компетенція» окреслює її як «інші питання місцевого значення».

Такий рівень правового забезпечення дискредитує саму ідею місцевої демократії, а також нівелює роль громадян України у її організації та функціонуванні, зводячи її виключно до декларативної. У нормативному аспекті варто зазначити, що у нашій країні сформовано конституційні засади місцевого самоврядування, зокрема, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування 1985 року [1], прийнято ряд базових нормативно-правових актів, які встановлюють його правові та фінансові основи. Але системний аналіз зазначених нормативних джерел дозволяє зробити висновок про наявність суттєвих прогалин та розриву між нормативним регулюванням та практикою реалізації.

Така ситуація вимагає змін у системі діючого законодавства та у практиці його реалізації. Адже як зазначає Петровський П.М.: «проблему детермінації державно- управлінської діяльності необхідно розглядати як свідоме визначення двох взаємодоповнюючих векторів – врахування настроїв ставлень громадськості та послідовне планування і здійснення завдань всіх органів державної влади» [2].

Крім того, міжнародний досвід реформування державної влади показує, що неможливо перерозподілити повноваження та ресурси між виконавчою владою та органами місцевого самоврядування для підтримки останнього без їхнього укрупнення територіально та чисельно.

Зазначені чинники мають ознаки соціальних викликів системного характеру. Ситуацію ускладнюють також проблеми інституційного та правового характеру, нажаль не були розв'язані органами державної влади в попередні роки. До них слід віднести:

- конституційно-правову невизначеність територіальних основ місцевого самоврядування, диспропорційний характер радянської системи адміністративного устрою;

- декларативний характер правосуб'єктності територіальних громад, що відповідно до положень Конституції України є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, а відповідно до положень законодавства – виключно нормативним фантомом;

- посилена концентрація владних, фінансових, матеріальних та інших ресурсів, що зменшує стимули доступу територіальних громад та органів місцевого самоврядування до цих ресурсів;

- неефективна національна регіональна політика, яка не стимулювала саморозвиток громади та виявлення місцевої ініціативи;

- дублювання повноважень між місцевими адміністраціями та органами місцевого самоврядування, що викликало конкуренцію та конфлікт компетенцій між ними;

- систематичний конфлікт між правовим статусом людини і громадянина на конституційному рівні та його реальною реалізацією на рівнях місцевого самоврядування, де конституційні права і свободи перетворюються на так звані муніципальні права людини.

Розмежування повноважень (компетенцій) різних рівнів публічної влади пов'язане з визначенням базових принципів та суб'єкта реалізації цих повноважень, механізму їх здійснення та ступеня його відповідальності [3, с. 28].

Критерієм трансферу повноважень з рівня влади на інший є ефективність їх здійснення з урахуванням інтересів громадян (економічних, соціальних, політичних).

Основними принципами розмежування повноважень (компетенцій), на думку Р. Накатані (*Nakatani, R., Zhang, Q., and Garcia Valdes, I. (2022)*) є:

- принцип субсидіарності (наближення реалізації повноважень до громадян – споживачів послуг);
- принцип пропорційності у контексті співвідношення самостійності у реалізації повноважень та відповідальності на даному рівні влади;
- принцип об'єктивності та спеціалізації при визначенні складу та структури повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- принцип конгруентності (пропорційності, відповідності) обов'язків та компетенцій на даному рівні влади;
- принцип конкуруючих компетенцій;
- принцип вирівнювання бюджетної забезпеченості;
- принцип ефективного використання потенціалу (економічного, промислового, інвестиційного, ресурсного, екологічного, креативного);
- принцип редукції (зміни) цілей у процесі функціонування органів місцевого самоврядування та органів державної влади.

Реалізація зазначених принципів у повному обсязі є гарантією ефективності та самостійності органів місцевого самоврядування [4].

Розглядаючи критерії визначення компетенцій органів влади, А. Мохаммед (*Mohammed, A. (2016)*) зазначає, що територіальний критерій визначення компетенції неможливо вивчати в чистому вигляді, оскільки не можливо виключити вплив інших критеріїв, які впливають на формування компетенцій, зокрема, інституційні, функціональні, предметно-об'єктні, галузеві [5, с. 240].

Територіальні чинники окреслюють підвідомчість, приналежність, структурні та організаційні визначення, які тяжіють до інституційної діяльності.

Запропонований механізм «статус – інституція – функція – компетенція» [6, с. 308] розглядається як алгоритм перерозподілу функціонального навантаження конкретних державних інституцій, як основа формування їх компетенцій, та як схема формування компетенції органів влади [7, с. 218].

Тому до предмету відання органів влади належать питання державного та місцевого значення, вирішення яких на законодавчому рівні покладено на конкретний орган державної влади або місцевого самоврядування.

Таким чином, предмет пізнання як структурний елемент категорії компетенції є способом правового визначення тих сфер життя, які визначені предметом діяльності суб'єктів публічної влади. Змістовими

характеристиками предмету відання можна вважати, те що питання місцевого значення:

- мають прямий і виключний зв'язок з конкретною територією – територіальний чинник;
- мають субстанційну форму (змістовно або процесуально визначену) – предметний чинний;
- передбачають адміністративну дію – процесуальний чинник.

Список використаних джерел:

1. “Carta-monitor: launch of a monitoring database of the European Charter of Local Self-Government”. Congress of Local and Regional Authorities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Charter_of_Local_Self-Government (Дата звернення 02.09.2022 року)
2. Петровський П. М. Теоретико-методологічні особливості детермінації державно-управлінської діяльності. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_4.
3. Пухтинський М. О. Реалізація міжнародно-правових стандартів місцевої демократії в процесі реформи місцевого самоврядування в Україні. International Scientific-Practical Conference Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings, January 27–28, 2017. Sandomierz. 196 p. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення 03.09.2022 року).
4. Nakatani, R., Zhang, Q., and Garcia Valdes, I., 2022, “Fiscal Decentralization Improves Social Outcomes When Countries Have Good Governance” IMF Working Papers 22/111 (Washington D.C.: International Monetary Fund).
5. Mohammed, A. (2016). Decentralization and Participation: Theory and Ghana’s Evidence. *Japanese Journal of Political Science*, 17(2), 232-255. doi:10.1017/S1468109916000050.
6. Adjei, Osei-Wusu, P., Busia, A.K. and Bob-Milliar, G.M. (2017) Democratic decentralization and disempowerment of traditional authorities under Ghana’s local governance and development system: a Spatio-temporal review. *Journal of Political Power*, 10 (3), 303–325. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2017.1382170>.
7. Гоголь Т. В., Мельничук Л. М. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. № 1. 2022. С 216-224. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.32>.

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**VI ТАВРІЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ
НАУКОВІ ЧИТАННЯ**

14–15 жовтня 2022 року

м. Київ, Україна

Підписано до друку 17.10.2022. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 3,72. Тираж 100. Замовлення № 1122-020.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.